

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

факультет здоров'я людини
кафедра психології та соціології

Сидоренко К. І.

Кваліфікаційна робота
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ
ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТІВ -
ПСИХОЛОГІВ

2024

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет здоров'я людини
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра психології та соціології
(повна назва кафедри)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи
освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр
(бакалавр, спеціаліст, магістр)
спеціальності 053 Психологія
(шифр і назва спеціальності)
Освітня програма «Психологія»

на тему: «Психологічні особливості прояву професійної ідентичності у студентів - психологів»

Виконала: здобувачка вищої освіти групи ПС-20з

Сидоренко К. І.

Керівник: д. психол.н., проф.

Бохонкова Ю. О.

Завідувачка кафедри психології та соціології:
д. психол. н., проф.

Бохонкова Ю.О.

Рецензент: професор кафедри психології
Херсонського державного університету,
д. психол. н., проф.

Попович І. С.

Нормо-контроль:
д. психол. н., проф.

Лосієвська О.Г.

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет здоров'я людини

(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра психології та соціології

(повна назва кафедри)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувачка кафедри
психології та соціології
Бохонкова Ю.О.

“20” травня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сидоренко Карини Ігорівни

1. Тема роботи: «Психологічні особливості прояву професійної ідентичності у студентів - психологів».

Керівник роботи: Бохонкова Ю. О., д. психол.н., професор, професор кафедри психології та соціології, затверджений наказом по університету від «24» квітня 2024 року, № 28/15.17

2. Строк подання студентом роботи «14» червня 2024 року.

3. Вихідні дані до роботи: обсяг роботи – 53 сторінки (1,5 інтервал, 14 шриффт з дотриманням відповідного формату), список використаної літератури оформлюється згідно з бібліографічними нормами з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015.

4. Перелік питань, які потрібно розробити: проаналізувати наукові джерела із зазначеної проблематики; підібрати діагностичний інструментарій згідно проблеми дослідження та провести експериментальне дослідження; за допомогою математичних методів обробити й презентувати отримані результати; на основі результатів проведеного констатувального експерименту розробити практичні рекомендації щодо процесу дослідження.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки (гістограми, діаграми)

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Бохонкова Ю. О. – д. психол.н., професор, професор кафедри психології та соціології	27.05.2024	09.06.2024
2.	Бохонкова Ю. О. – д. психол.н., професор, професор кафедри психології та соціології	10.06.2024	23.06.2024

7. Дата видачі завдання: 20.05.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми, завдань дослідження та розроблення плану кваліфікаційної роботи.	20.05.2024 – 26.05.2024	
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження.	27.05.2024 – 02.06.2024	
3	Підбір діагностичного інструментарію та проведення констатувального експерименту.	03.06.2024 – 06.06.2024	
4	Узагальнення результатів констатувального експерименту та їх графічна презентація.	07.06.2024 – 10.06.2024	
5	Розробка практичних рекомендацій, щодо розвитку професійної ідентичності у майбутніх психологів в процесі навчальної діяльності	11.06.2024 – 13.06.2024	
6	Представлення роботи на зовнішню рецензію.	14.06.2024 – 16.06.2024	
7	Перевірка роботи на академічний плагіат.	17.06.2024 – 19.06.2024	
8	Підготовка кваліфікаційної роботи до захисту.	20.06.2024 – 23.06.2024	
9	Захист кваліфікаційної роботи.	24.06.2024 – 30.06.2024	

Здобувачка вищої освіти

Керівник роботи:

д. психол. н., проф.

Сидоренко К. І.

Бохонкова Ю. О.

РЕФЕРАТ

Текст – 53 с., табл. – 7, рис. – 9, література – 53 дж., додатків – 4.

В роботі проведено теоретико-методологічний аналіз вивчення проблеми психологічних особливостей прояву професійної ідентичності у студентів - психологів. Експериментально розглянуто особливості прояву професійної ідентичності у студентів – психологів. Проведено аналіз та підібрано психодіагностичні методики, спрямовані на дослідження прояву професійної ідентичності у студентів - психологів. За допомогою методів математичної обробки даних представлено результати констатувального експерименту, на основі яких підібрано матеріали для розробки практичних рекомендацій, розвитку професійної ідентичності у майбутніх психологів в процесі навчальної діяльності.

Ключові слова: ІДЕНТИЧНІСТЬ, ЗДОБУВАЧ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЮНАЦЬКИЙ ВІК, КОНСТАТУВАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ, ОСОБИСТІСТЬ, ОСОБЛИВІСТЬ, ПСИХОЛОГ, ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ, САМООЦІНКА, САМОПОВАГА

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТІВ – ПСИХОЛОГІВ.....	11
1.1. Аналіз наукової літератури за проблемою дослідження	11
1.2. Психологічна характеристика студентського віку	21
1.3. Структура професійної ідентичності майбутніх психологів.....	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДЛУ 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТІВ – ПСИХОЛОГІВ.....	35
2.1. Фактори формування професійної ідентичності	35
2.2. Дослідження проявів професійної ідентичності у студентів- психологів	38
2.3. Психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту.....	43
2.4. Практичні рекомендації щодо розвитку професійної ідентичності у майбутніх психологів в процесі навчальної діяльності	52
ВИСНОВКИ ДО РОЗДЛУ 2	55
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	60
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ динамічно змінюється, що посилює актуальність проблеми професіоналізації особистості. Психологія все активніше впроваджується в різні сфери життя, підвищуючи значення професії психолога та попит на його послуги. Це спонукає науковців приділяти більше уваги процесу професійного становлення психологів ще на етапі оволодіння ними професією.

Вища школа (ЗВО) відіграє ключову роль у підготовці фахівців, здатних успішно адаптуватися до постійно змінних умов суспільства. Її завданням є випуск кваліфікованих та відповідальних осіб, готових до творчої діяльності та дотримання моральних норм.

Одним з найважливіших аспектів підготовки фахівців у закладах вищої освіти є процес професійної соціалізації. Він допомагає здобувачам вищої освіти розвинути необхідні навички для успішної інтеграції в суспільство. Професійна соціалізація відбувається в рамках загальнокультурного і соціально-професійного виміру освітнього середовища вищого навчального закладу. Це середовище створює умови для розвитку особистості студента, формування його професійної ідентичності та підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Професійна ідентичність є важливим аспектом особистісного розвитку, особливо для студентів, які навчаються психолога. Від сформованості професійної ідентичності залежить їхнє успішне входження в професію, ефективність роботи та особистісне зростання.

Рівень професійної ідентичності психолога прямо впливає на його професіоналізм та ефективність роботи. Чим вище психолог ідентифікує себе зі своєю професією, тим сильніше він орієнтований на розвиток компетентності. Це, в свою чергу, веде до високої оцінки компетентності своїх колег.

Психологи з високим рівнем ідентичності мають більшу мотивацію до успіху в роботі. Саме вони зазвичай забезпечують прийняття компетентних рішень в організації. На даний момент рівень професійної ідентичності психологів у різних сферах недостатньо високий. Це негативно впливає на якість надаваних ними послуг.

Таким чином, у сучасній психологічній практиці достатньо гостро постає проблема підвищення рівня професійної ідентичності психологів у різних сферах. Її неповне рішення призводить до виникнення труднощів у працевлаштуванні, у професійній адаптації та професійно-особистісному зростанні.

Проблему професійної ідентичності досліджували такі науковці, як Ю. О. Бохонкова, Т. М. Міщенко, А. Маслоу, Е. Еріксон, Д. Марсія, Дж. Сарбин, О. В. Петренко, Ю. В. Сербін та інші.

Особливості становлення професійної ідентичності майбутніх психологів представлено в аспекті розкриття мотивів вибору професії, формування професійної самосвідомості та професійної спрямованості, розвитку професійної самоактуалізації та професійно важливих якостей у процесі навчання у закладах вищої освіти (І. В. Соколова, В. А. Фрицюк, Г. О. Ложкін, М. І. Шерман, Ю. В. Орешта), розвитку індивідуального стилю навчально-професійної діяльності (І. В. Завгородня).

Об'єкт дослідження – професійна ідентичність студентів-психологів.

Предмет дослідження – психологічні особливості прояву професійної ідентичності у студентів – психологів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити психологічні особливості прояву професійної ідентичності у студентів – психологів.

Відповідно до мети дослідження сформульовано такі **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми дослідження.

2. Визначити фактори, що впливають на формування професійної ідентичності у студентів-психологів.
3. Провести емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх психологів та презентувати його результати.
4. Розробити практичні рекомендації щодо розвитку професійної ідентичності у студентів-психологів.

Теоретико-методологічну базу дослідження складають: теорії професійної ідентичності (Ю. О. Бохонкова, Т. М. Міщенко, А. Маслоу, Е. Еріксон, Д. Марсія, Дж. Сарбин, С. Л. Рубінштейн, О. В. Петренко, Ж. П. Вірна, Ю. Г. Барабаш, Р. О. Позінкевич, М. І. Найдьонов, В. В. Рибалка, Г. С. Костюк, Г. О. Балл, І. А. Зазюн, Н. І. Пов'якель); концепції мотивації професійного саморозвитку (М. Г. Вієвська, Л. І. Красовська, Є. О. Герман, А. О. Губіна, Т. Є. Гура, С. І. Корсун, Ю. Л. Майдіков, М. О. Коць, Я. В. Крушельницька, А. В. Кульчицька, А. Є. Черткова, О. В. Лазорко, Ю. Г. Долінська, І. А. Дружиніна).

Для досягненні мети дослідження були використані такі **методи (методики) дослідження**: *теоретичні*: аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; *емпіричні*: бесіда, спостереження, констатувальний експеримент, тестування (Методика «Особистісний професійний план»; методика «Мотиви вибору професії»; методика «Задоволеність професією»; методика «Вивчення статусів професійної ідентичності»); *статистичні та математичні методи обробки даних*.

Теоретичне значення дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та концептуалізації понять професійна ідентичність, поглибленні розуміння феномену професійної ідентичності, систематизації теоретичних даних проблеми, з'ясуванні взаємозв'язку та впливу усвідомленості вибору професії здобувачами вищої освіти на тип ідентичності.

Практичне значення дослідження полягає у розробці практичних рекомендацій з розвитку професійної ідентичності як засобу професійно-творчого становлення майбутнього психолога. Основні теоретико-емпіричні дані і сформовані на їх основі психологічні висновки можуть бути використані у процесі фахової підготовки та професійної діяльності психологів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТІВ - ПСИХОЛОГІВ

1.1. Аналіз наукової літератури за проблемою дослідження

Професійна ідентичність впливає на працездатність на різних рівнях: особистому, міжособистісному та професійному. Один з ключових етапів у формуванні професійної ідентичності полягає у періоді навчання. У науковій літературі проводяться дослідження, спрямовані на вивчення відмінностей у професійній ідентичності студентів-психологів в залежності від їхнього курсу навчання.

Проблема дослідження професійної ідентичності студентів-психологів виходить за рамки простого академічного інтересу. Вона має прямий вплив на якість професійної підготовки та розвиток майбутніх психологів на різних етапах їхньої кар'єри. Результати дослідження, проведеного А. С. Борисюк, підтверджують існування низки проблем і протиріч у професійній ідентичності психологів. Зокрема, він вказує на те, що збільшення різноманітності психологічних послуг у сучасному світі призводить до необхідності перегляду цільових орієнтирів у підготовці фахівців та їхнього професійного ставлення [4].

Ю. О. Бохонкова зазначає, що протягом навчання у закладі вищої освіти здобувачі вищої освіти по-новому починають бачити професійно значущі якості психолога. Вони також інакше ставляться до себе, намагаючись відповідати образу професіонала.

Важливу роль у цьому процесі відіграє рефлексивний компонент свідомості. Завдяки йому майбутній фахівець вчиться оцінювати себе та все, що пов'язано з його майбутньою професією [6].

У процесі навчання у вищому психологічному навчальному закладі студенти-психологи зазнають трансформації як особистості, формуючи образ «я-професіонал». Вони визначають свої цілі та завдання у майбутній професійній діяльності. Цей процес є складним і важливим, оскільки від нього залежить якість їхньої майбутньої практики і вплив на соціальне оточення. Тому дослідження професійної ідентичності студентів-психологів має велике значення як для наукової спільноти, так і для практикуючих фахівців у галузі психології [13].

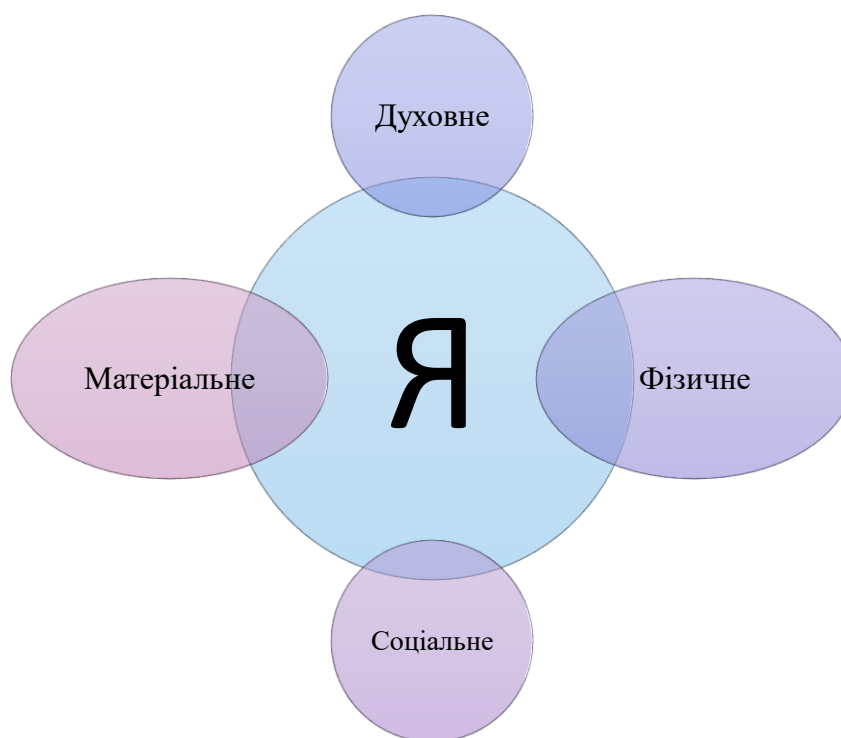
Професійна ідентичність в психології розглядається як складний інтегративний психологічний феномен. Це провідна характеристика професійного розвитку людини, яка свідчить про те, наскільки вона ідентифікує себе зі своєю обраною професійною діяльністю і розглядає її як засіб для самореалізації та розвитку. Вона також означає усвідомлення особою своєї тотожності з групою, до якої вона належить, і оцінку значимості цього членства для неї [17].

У відміню від інших видів ідентичності, таких як статева чи етнічна, професійна ідентичність передбачає спеціальну цілеспрямовану та організовану підготовку, яка зазвичай здійснюється в обмін на певну винагороду. Під спеціальною цілеспрямованою організованою суспільством підготовкою також розуміється навчання у вищих навчальних закладах з метою отримання певної спеціальності. Процес навчання в університеті, за висновком багатьох дослідників, супроводжується формуванням професійної ідентичності. Однак вчені не розглядають поняття професійна ідентичність студента та професійна ідентичність спеціаліста як однакові, вони розглядають їх як різні психологічні феномени, які можуть мати спадкоємний характер [21].

Е. Еріксон і У. Джеймс заклали основу для розуміння ідентичності, хоча Еріксон використовував термін характер, а не ідентичність. Для Джеймса ідентичність означала суб'єктивне відчуття відповідності собі,

постійність, творчу владу і опірність «єго» у відношенні до зовнішнього світу. Він висунув гіпотезу про подвійну природу і інтегральність Я, що відображає складність і глибину ідентичності в людини [47].

Одна сторона представляє чистий досвід (Я – свідоме), а інша – зміст цього досвіду («Я» як об'єкт). Це означає, що людина одночасно і має свідомість, і усвідомлює самого себе як один із елементів дійсності. В області «Я» Джеймс виділяє чотири складових і має їх у порядку значимості (див. рис. 1.1):

Рис. 1.1. Складові елементи образу «Я»

Таким чином, У. Джеймсу належить перша і дуже глибока концепція особистісного «Я», яка розглядалася ним в аспектах самопізнання та передбачила багато розвинених згодом теорії Я – концепції та ідентичності.

Постановка проблеми ідентичності та встановлення її структури, умов становлення та генези є актуальним завданням, яке зазнає визнання від різних дослідників, таких як І. В. Соколова, В. А. Фрицюк, Г. О. Ложкін, М. І. Шерман, Ю. В. Орешта та інші. Ця актуальність визначається не лише кризами ідентичності, які спостерігаються в сучасному суспільстві, але і

наростаючими психотерапевтичними завданнями, які виникають в зв'язку з цим [25].

Психологічне розуміння структури, генези та умови становлення професійної ідентичності має значення як у плані досягнення самоідентичності та особистісного зростання, самопізнання та духовності, так і для здійснення евристичних цілей наукового пошуку в умовах панування засобів масової інформації та інформаційних технологій, а також у контексті складних криз суспільних систем.

Професійна ідентичність, як комплексне та інтегративне поняття, була предметом досліджень багатьма вченими, серед яких О. І. Остапйовський, А. М. Лукіячук, І. М. Мельничук, А. С. Борисюк, Л. І. Довгань, І. С. Бойченко, І. В. Остапенко, Г. О. Балл, В. Л. Зливков, С. О. Кипилов. У їхніх працях поняття професійної ідентичності сформульовано неоднозначно та недостатньо конкретно [27].

Загалом, професійна ідентичність розглядається як сукупність різних характеристик, які допомагають особі орієнтуватися в професійному світі та реалізувати свій особистий потенціал у обраній сфері діяльності. Однак, в дослідженнях можуть відмічатися різні підходи до формулювання цього поняття та його складових, що відображає різноманітність та складність самої професійної ідентичності [18].

У вітчизняній науці існує різноманітність поглядів серед науковців на складне питання про місце професійної ідентичності в загальній ідентифікаційній структурі особистості. Наприклад, М. М. Павлюк вважає, що професійна ідентичність є невіддільною частиною особистісної ідентичності [29].

Натомість, Ж. П. Вірна стверджує, що формування професійної ідентичності сприяє цілісному розвитку особистості і виступає ключовим фактором у цьому процесі [8].

Універсальна точка зору може визначати професійну ідентичність як частину соціальної ідентичності, в той час як процес її формування відбувається відповідно до закономірностей соціальної ідентичності, таких як самовизначення, вироблення поведінки у соціальній групі, позитивне ставлення до цієї групи та міжгрупові відносини. Ядро формування професійної ідентичності включає класифікацію рівнів або періодизацію, а також визначення етапів становлення професіонала [8].

Важливо зауважити, що процес формування професійної ідентичності не обмежується лише вибором професії, а складається з різноманітних аспектів, які взаємодіють між собою.

Професійна ідентичність, згідно з визначенням Л. В. Музичко, є категоризацією особистісної тотожності, яка включає у себе прийнятий особою образ професіонала та усвідомлення своєї приналежності до певної професії та відповідної професійної спільноти. Це означає, що професійна ідентичність включає у себе уявлення про себе як професіонала, а також розуміння своєї ролі в обраній сфері діяльності та спільноті фахівців, до якої особа відноситься [24].

О. М. Кокун розглядає процес становлення професійної ідентичності як тривалий, поетапний розвиток особистості. Вона виділяє кілька етапів цього процесу. По-перше, це етап навчання та накопичення досвіду, де індивід отримує теоретичні знання та практичні навички. Наступним етапом є психологічна сторона професіоналізації, коли людина розглядає себе як майбутнього професіонала. На третьому етапі відбувається саморефлексія, під час якої особистість усвідомлює свій реальний стан, своє ставлення до професійної діяльності та прийняття або неприйняття свого статусу професіонала в професійному співтоваристві [16].

О. М. Кокун підкреслює, що професійна ідентичність формується під час навчання, через творчу пізнавальну активність особистості та психологічну підготовку до професійної діяльності. Вона також вказує на

важливість розвитку саморефлексії, моделювання та навчання на прикладах професійної діяльності для чіткого визначення свого місця в ній [16].

Цікаве визначення професійної ідентичності пропонує О. М. Грінченко. Вона розглядає її як екзистенціальне та функціональне злиття професії та особистості. Це означає, що професійна ідентичність включає в себе розуміння змісту обраної професії, прийняття себе як представника цієї професії і вміння на високому рівні та користю для інших здійснювати свої професійні функції [9].

Важливо зазначити, що для досягнення цього екзистенціального та функціонального злиття потрібна планомірна активна організація процесу. Це означає, що формування професійної ідентичності вимагає систематичної уваги та зусиль, а не відбувається само собою.

За В. І. Осьодлою, професійна ідентичність відображає рівень внутрішньої активності, тобто ступінь важливості професійної діяльності для особистості і може бути розпізнана за свідомими професійно-диференційованими ознаками. Вона стверджує, що професія виступає як соціально-об'єктивний елемент професійного спектру активності особистості. Професійна готовність виникає як формальна реальність, тоді як професійна ідентичність є неформальною, смисловою та суб'єктивною реальністю [28].

На думку М. І. Попіль, професійна ідентичність виявляється у свідомості власної єдності з обраною професією та представниками даної професії. Він виділяє такі ключові аспекти формування професійної ідентичності:

1. Сформованість Я-образу: уявлення про себе як професіонала та ідентифікація з цією роллю.

2. Особистісні і рольові цінності: внутрішні переконання і цінності, які визначають спосіб взаємодії з обраною професією та її представниками.

3. Професійні уявлення: усвідомлення конкретних аспектів професійної діяльності, що включає знання професійних норм, правил, технік, методів тощо.

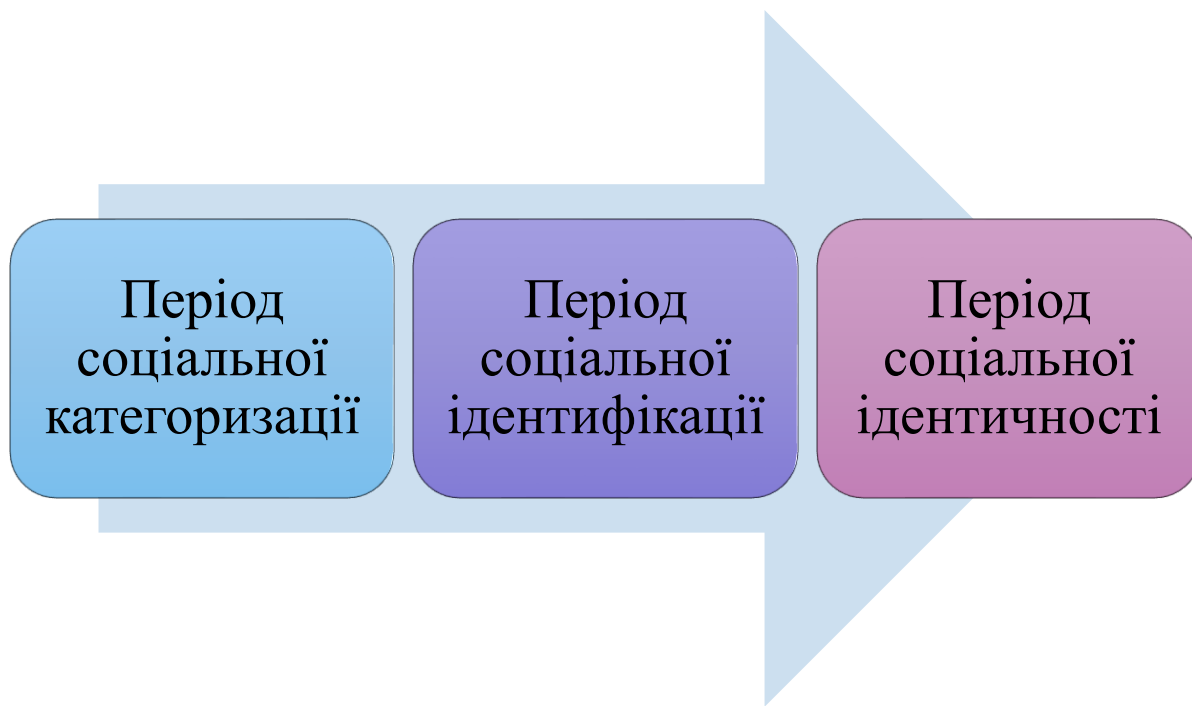
4. Зовнішні чинники, що впливають на формування цієї ідентичності: це можуть бути соціальні, культурні, економічні та інші фактори, які впливають на сприйняття та розвиток професійної самосвідомості.

Усі ці аспекти взаємодіють та сприяють формуванню та зміцненню професійної ідентичності особистості [32].

В. Л. Зливков у своїх дослідженнях розглядає професійну ідентичність як одну з форм соціальної ідентичності. За її думкою, професійна ідентичність формується в процесі встановлення значущих зв'язків як всередині, так і поза професією, і відображає відмінності між ними. Вона пов'язана з загальною інформаційною базою професійної діяльності, а також з усвідомленими стандартами типових подій у цій області та індивідуалізованими концептуальними схемами професійної поведінки [14].

Науковець розкриває структуру професійної ідентичності, виділяючи когнітивний, мотиваційний та ціннісний компоненти. Когнітивний аспект включає знання професійних норм, правил та концепцій. Мотиваційний компонент відображає бажання особистості відповідати стандартам своєї професії та досягати успіху в ній. Ціннісний аспект визначає цілі та цінності, які визначають професійну діяльність та взаємини з іншими у цій сфері.

Згідно з роботами Г. Теджфела, процес формування професійної ідентичності можна розділити на три основні стадії (див. рис. 1.2):

Рис. 1.2. Процес формування професійної ідентичності

1. Період соціальної категоризації на цій стадії індивід вибирає соціальне оточення, з яким він ідентифікує себе. Це може включати вибір певної професії або сфери діяльності.

2. Період соціальної ідентифікації, на цьому етапі індивід вже вважає себе членом певної соціальної групи, включаючи обрану професію. Це супроводжується усвідомленням своєї приналежності до цієї групи і прийняттям особливостей та цінностей, які характерні для цієї професійної спільноти.

3. Період соціальної ідентичності, на цій стадії індивід ідентифікує себе із обраною ним соціальною групою настільки, що стає частиною її. Це включає відчуття себе членом цієї групи, прийняття її цінностей, ролей та ідентифікацію себе з її цілями і завданнями [52].

Ці стадії вказують на етапи еволюції професійної ідентичності в життєвому шляху індивіда, починаючи від вибору професії до повної ідентифікації з нею та прийняттям її цінностей і ролей.

Е. Фромм запропонував новий підхід до розуміння професійної ідентичності, де ідентичність розглядається як єдність людини і її

діяльності: я те, що я роблю. Він підкреслює, що професійна ідентичність може бути краще зрозуміта через контекст професійної ситуації [12].

Людині часто важко встановити свою професійну ідентичність, оскільки її успіх у професійному житті залежить не лише від її реальних здібностей та навичок, але й від того, наскільки її особистість та навички визнані іншими членами професійного співтовариства. Нестійка ідентичність не витікає безпосередньо з самої особистості, а здебільшого формується внаслідок думок інших людей. Коли загальна думка переважає над індивідуальним «я», міжособистісні відносини стають поверхневими [42].

Багато дослідників розглядають професійну ідентичність як складний комплексний особистісний механізм, який формується з різних професійних конструктів. Серед цих конструктів можна виділити наступні:

- Професійне самовизначення, уявлення про себе як професіонала, включаючи свої цілі, мотивації та цінності, пов'язані з обраною професією.
- Професійна придатність, здатність та відповідність особистості вимогам та вимірювальним критеріям обраної професії.
- Вироблення професійно значимих якостей, розвиток та удосконалення таких особистісних якостей, як комунікабельність, лідерство, аналітичність тощо, які є важливими для успішної професійної діяльності.
- Професійна готовність, готовність та здатність використовувати свої професійні знання та навички у практичних ситуаціях.
- Професійний розвиток, постійне самовдосконалення та зростання як професіонала шляхом навчання, підвищення кваліфікації та професійного розвитку.
- Розробка професійної життєвої програми, розуміння своїх кар'єрних цілей та розробка стратегій для досягнення їх у майбутньому.

Усі ці конструкти взаємодіють та впливають на формування та розвиток професійної ідентичності особистості [1].

Існує інший погляд, згідно з яким професійна ідентичність, професійне самовизначення та саморозвиток, а також професіоналізація, хоч і мають певний семантичний зв'язок, є різними аспектами загальної категорії професійної ідентичності. Іншими словами, професійна ідентичність, на думку дослідника М. Кірквунда, включає у себе професійне самовизначення та саморозвиток, а також професіоналізацію, проте кожне з цих понять є окремою складовою цієї загальної категорії. Сформована професійна ідентичність, згідно з дослідженням, представляє собою «розширення» концепції «Я». Цей процес формування професійної ідентичності, навіть після завершення професійного навчання, може займати принаймні чотири роки і є індивідуальним, проте індивід в ньому може не досягти стабільного рівня професійної ідентичності [49].

Отже, професійна ідентичність є результатом професійного самовизначення індивіда, який розуміє свою професію як своє покликання і ідентифікує себе зі своєю роботою, відчуваючи свою приналежність до професійної спільноти. Ця ідентичність є важливим показником професіоналізму.

Характеристики професійної ідентичності включають властивості соціальної ідентичності. У процесі формування професійної ідентичності особа ідентифікує себе з іншими людьми, які мають подібні професійні якості, або зображає себе як професіонала на різних етапах розвитку у даній соціальній групі [46].

Професійна ідентичність розглядається як підвид соціальної ідентичності, оскільки включає інтеграцію особистості в професійну спільноту. В той же час, вона виступає як продовження особистісного самовизначення людини, оскільки обрана професія стає одним зі способів її індивідуалізації. Людина ідентифікує себе з конкретною професією,

приймаючи її цінності, правила, норми та принципи, тому формування та розвиток професійної ідентичності відбуваються саме в цьому контексті.

1.2. Психологічна характеристика студентського віку

Студент (від лат. *studens*, родовий відмінок *studentis* – старанно працюючий, який займається) – особа, яка навчається у вищому навчальному закладі. У Стародавньому Римі та в середні віки термін «студент» використовувався для позначення будь-яких осіб, які займалися процесом пізнання. З появою університетів у 12 столітті термін «студент» почав застосовуватися для позначення учнів, а після введення вчених звань для викладачів – лише для учнів [34].

Термін «студентство» визначає групу студентів як соціально-демографічну категорію, яка характеризується конкретним числовим складом, віково-статевою структурою, географічним розподілом та іншими ознаками. Приналежність до студентства включає в себе певний соціальний статус, роль та стан; це особливий період соціалізації, відомий як студентські роки, що включає специфічні соціально-психологічні особливості [53].

Однією з ключових рис студентства є спрямованість на процес пізнання та розвиток інтелектуально-культурних якостей молоді. Віддаючи перевагу завершенню навчання у вищому навчальному закладі для здобуття вищої освіти, більшість студентів розуміють, що це є одним із шляхів соціального просування, що формує психологію соціального просування. Спільність мети в здобутті вищої освіти, однаковий ритм навчання, спосіб життя та активна участь у громадських ініціативах на кампусі сприяють формуванню єдності серед студентства. Це проявляється у різноманітних формах колективної діяльності студентів. Ще однією важливою особливістю

є те, що активна взаємодія з різними соціальними групами суспільства, а також особливості навчання у вузі, спричиняють багаті можливості для спілкування серед студентства. Таким чином, висока інтенсивність спілкування є характерною рисою студентського життя.

Існують різні визначення студентської молоді, в яких ця категорія розглядається як ключовий інтелектуальний ресурс суспільства. Згідно з А. Фурманом, студентська молодь є катализатором інтелектуальних змін в суспільстві і має потенціал сприяти толерантним відносинам та розвитку мультикультурної реальності [48].

За словами М. А. Ковзирідзе, студентська молодь є соціальною групою, яка постійно еволюціонує та взаємодіє з усіма аспектами суспільства, включаючи політичні та інші структури. Вони володіють інтелектуальним капіталом та ресурсами, які можуть бути використані для підвищення рівня освіти та професійного розвитку.

Отже, студентство, розглядаючи його як соціальну групу, представляє собою спільноту молодих людей, які об'єднуються спільними соціально важливими цілями та завданнями.

Адаптація студента у вузі – складне явище, яке має різні напрями: адаптація до нового культурного середовища (місто, вуз, гуртожиток), колективу, діяльності (навчальна, професійна, творча, громадська, тощо). Дослідження процесу адаптації першокурсників в умовах вищої школи дозволяють виділити наступні головні труднощі:

- переживання, пов'язані з перехідним періодом, від шкільного до дорослого життя;
- невизначеність мотивації вибору професії;
- недостатня психологічна підготовка до самостійного життя, необхідності приймати рішення, брати на себе відповідальність за власні дії і вчинки;

– невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, що підсилюється відсутністю звичного повсякденного контролю педагогів та батьків;

– нові умови діяльності студента у вузі це якісно інша система співвідношення відповідальності і залежності, де на перший план виступає необхідність самостійної регуляції своєї поведінки;

– пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах;

– налагодження побуту і самообслуговування, особливо у випадку проживання у гуртожитку;

– відсутність навичок самостійної роботи [5].

За думкою Н. В. Соломіна, студентство має всі необхідні характеристики, які визначають його як особливу соціальну групу: виконання певних функцій у суспільстві, об'єктивне існування, визначена цілісність та самостійність у порівнянні з іншими соціальними групами, а також наявність специфічних соціально-психологічних рис і систем цінностей. Варто звернути увагу на думку Н. В. Сопілко, який виділив ряд особливих характеристик студентства (див. табл. 1.1) [38].

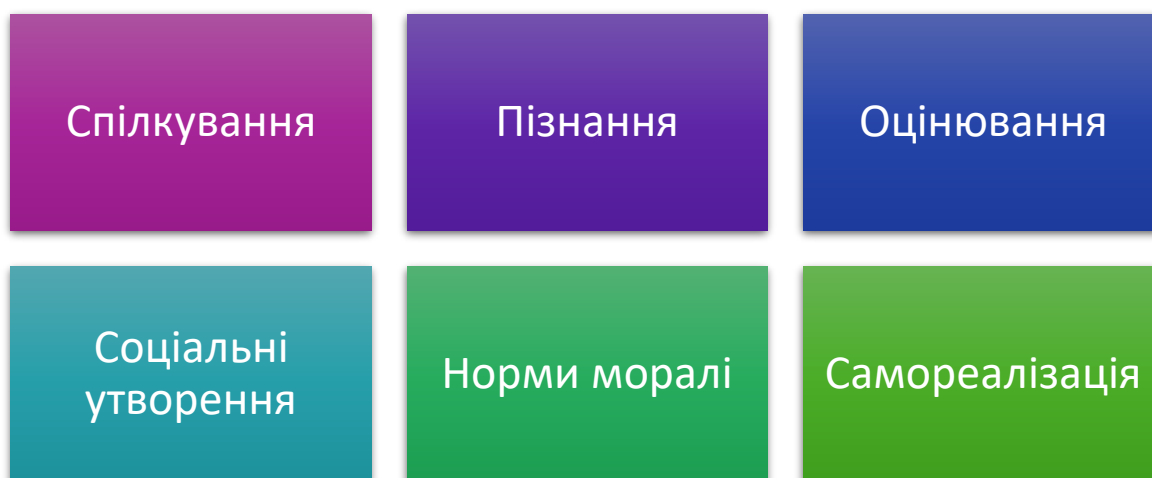
Таблиця 1.1

Особливості студентства

Особливості	Характеристика
Накопичення студентської молоддю соціокультурного досвіду пов'язано з паралельним навчанням у ВНЗ.	Відбувається завершення індивідуалізації особистості, остаточне оформлення життєвих цілей, орієнтирів та ціннісних установок Активна участь у суспільно-значущій діяльності, поступове усвідомлення власної відповідальності, виступаючим показником співвідношення особистих та суспільних інтересів та потреб.
Відкритість до інноваціям, експериментам, всякого роду змін	Новаторська особистість студента прагне відмовитися від усталених моделей, норм, постулатів, якщо вони не відповідають реальній соціокультурній ситуації
Ступінь готовності студентської молоді до плюралізму думок	Вміння зіставляти різні точки зору, критично їх оцінювати. Здатність до визнання різних точок зору при наявності індивідуально-своєрідного бачення світу – це складає специфіку студентської свідомості
Вміння відчувувати неприйнятні для себе орієнтири, піддавати їх критичному осмислення.	Незначний багаж особистого та соціального досвіду формують у свідомості студентства загострене почуття соціальної справедливості, переконаність у тому, що успішна реалізація життєвих програм залежить тільки від себе самого, а моральне та матеріальна винагорода має відповідати кількості вкладеної праці та знань. Зростає цінність ініціативності, самостійності, свободи вибору
Прагнення до соціального престижу	Прагнучи завершити навчання у ВНЗ і таким чином реалізувати свою мрію про здобуття вищої освіти, більшість студентів усвідомлюють, що вуз є одним із засобів соціального просування, а це є об'єктивною передумовою, формують психологію соціального просування
Близькість по характером діяльності	Загальність інтересів, близькість до орієнтацій, соціальної групи інтелігенції, спеціалістів.

Представляючи собою специфічну групу молоді, студентство освоює та виконує ряд соціальних функцій (див. рис. 1.3).

Рис. 1.3. Функції здобувачів вищої освіти

Виділяють шість функцій студентської молоді, як соціальної групи. У процесі виконання цих функцій відбувається зміна соціальних якостей особистості, має з'явитися особистість з багатим внутрішнім змістом, з високим рівнем соціалізованості (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Функції студентської молоді

№	Функції	Характеристика
1	Пізнання	Студенти освоюють певний набір знань та умінь, необхідний їм для подальшого життя.
2	Спілкування	Рольове та міжособистісне спілкування допомагає студентам освоювати різні соціальні ролі, знайомить з соціальною структурою суспільства, що дає емоційну підтримку та розвиток.

Продовж. табл. 1.2

3	Функція оцінювання, диференційованих відносин	У міру входження в соціальний світ студенти освоюють і реалізують диференційоване ставлення до людей та явищ світу. Ця навичка допомагає робити особистості вибір, робити вчинки, а не діяти автоматично або бездумно
4	Соціальні утворення	Передбачає здійснення студентами позитивної діяльності по відношенню до зовнішнього світу: людям, суспільству, природі.
5	Функція долучення до норм моралі та права, цінності культури	Долучаючись до норм моралі та права, цінностей культури нове покоління отримує базу для свого морального розвитку.
6	Функція саморозвитку та самореалізації	Через суспільно-творчу діяльність розвивати себе заради себе. Лише у тісному зв'язку із зовнішнім виразом, творчою активністю саморозвиток має позитивний соціальний та особистісний сенс.

У період студентства відбувається розвиток певних психічних характеристик. Дослідження Д. В. Чернілевський виявили цілий комплекс таких новоутворень:

- засвоєння соціальних ролей та підготовка до сімейного життя та шлюбу;
- формування соціальної відповідальності та визначення особистісної ідентичності;
- розвиток інтелектуальної системи разом з рефлексією, теоретизацією та ідеалізацією;
- здатність розрізняти протиріччя у словах, діях та вчинках;
- прагнення до самореалізації та індивідуалізації;
- формування професійної готовності, яка є важливою умовою для швидкої адаптації до умов праці, подальшого професійного зростання та підвищення кваліфікації;

– досягнення соціальної зрілості, що передбачає готовність до виконання соціальних обов'язків та прийняття відповідальності за власне життя [43].

Отже, студентська молодь є важливою соціальною групою, що впливає на розвиток суспільства як у соціально-економічному, так і у духовно-моральному аспектах. У цьому віці відбуваються значні трансформації у мотивації та системі цінностей, а також інтенсивне формування професійних здібностей, що робить студентський вік ключовим для становлення особистості.

Основна психологічна особливість студентського віку полягає у спрямованості на майбутнє. Одним з основних факторів розвитку особистості студента є планування та реалізація життєвих цілей. Таким чином, основна психологічна мета студентського періоду полягає в самовизначенні та розробці життєвих планів на майбутнє [39].

Для студента основною справою є навчально-професійна діяльність. Тому його відношення до навчання, його успіхи в цій справі та мотивація становлять основні критерії соціального розвитку.

Сучасне покоління здобувачів вищої освіти суттєво відрізняється від своїх попередників, оскільки вони виростили в період переходу від індустріального суспільства до інформаційного, а також під впливом соціально-економічних реформ. Це дозволило молодому поколінню успішно пристосовуватися до змінюючихся умов, одночасно бути чутливим до негативних аспектів цих змін. З цього приводу, ціннісно-мотиваційний портрет здобувача вищої освіти включає такі якості, як передбачливість, критичність, ініціативність, креативність, амбіційність, разом з тим, як працьовитість, чуйність, відповідальність, пунктуальність, патріотизм, повага до старших є ключовими складовими сучасного студентського суспільства.

1.3. Структура професійної ідентичності майбутніх психологів

Становлення професійної ідентичності відбувається в процесі освоєння суб'єктом певної професії (спочатку в рамках навчання, а потім під час професійної діяльності) та інтеграції його в професійну спільноту шляхом спілкування. Ключовими елементами у цьому процесі є поняття «Я – професіонал», професія та професійна спільнота». З одного боку, у суб'єкта формується уявлення про свою професію та професійну групу, а з іншого боку, професійна спільнота формує уявлення та ставлення до суб'єкта. Такі зв'язки «Я – професіонала» з професією та професійною спільнотою визначають існування професійної ідентичності (див. рис. 1.4).

Рис. 1.4. Схема професійної ідентичності

Процес формування професійної ідентичності відбувається в контексті конкретної професії. Згідно з Н. Ф. Шевченко, професія не лише описується як сукупність трудових дій людини, але також як її соціальна позиція. Таким чином, професія охоплює не лише обов'язки, вміння та навички, а й такі аспекти, як престиж, рівень освіти, матеріальний статус, соціальна важливість праці, привілеї та інші [32].

Г. К. Радчук пояснює, що поняття «професія» визначає змістовні характеристики професійної ідентичності, що, ніби, структурують «морфологію» професійної діяльності та професійної спільноти. Це, таким чином, встановлює діапазон маневру у межах виконуваної та освоюваної діяльності, але водночас залишає простір для різних варіантів самореалізації всередині професії, розглядаючи її як групу різноманітних спеціальностей [36].

Професійна зайнятість, згідно Г. К. Радчук, відповідає рівню зовнішньої енергії та представляє собою активність у професійній сфері; професійна ідентичність, натомість, відповідає рівню внутрішньої енергії, проявляючи собою в особистісній важливості професійної активності для людини [36].

Розвиток професійної ідентичності відбувається в межах професійної групи. Під соціальною групою розуміється сукупність індивідів, що взаємодіють між собою, об'єднані загальними інтересами та надають один одному підтримку. Професійна група, як один із типів соціальної групи, представляє собою об'єднання осіб однієї професії, які керуються професійно-етичними нормами та співпрацюють для досягнення загальної мети. Їх об'єднує спільне спеціалізоване знання та професійні якості, а також почуття ідентичності з даною професією та іншими представниками цієї професії, які сприймають схожість інтересів та цінностей у професійній сфері [11].

Група допомагає індивідуальності знайти нове уявлення про себе. Людина починає ідентифікувати себе з групою, що призводить до значних змін у сприйнятті світу та усвідомленні свого місця та призначення в ньому. Коли людина зливається з групою, встановлюються такі відносини, коли кожна сторона бачить іншу як органічну частину цілого, яке становить групу. Людина формує свої цілі на основі цілей групи, у великій мірі підпорядковує свої інтереси інтересам групи та ідентифікує себе з нею. Зі

свого боку, група також ставиться до індивіда як до відданої їй особи. У цьому випадку група бере на себе повну турботу про індивіда, розглядаючи його проблеми та труднощі як свої, і намагається допомогти йому вирішити особисті проблеми [10].

За Н. О. Антоною, професійна ідентичність студента-психолога охоплює уявлення особистості про себе як майбутнього фахівця, що належить до певної професійної групи. Вона також включає у себе усвідомлення своїх професійних та навчально-професійних цілей, а також розгляд можливостей їхньої реалізації [2].

У дослідженні З. О. Савчук було виявлено, що студенти-психологи з різним рівнем розвитку професійної ідентичності відрізняються за такими параметрами, як особистісні якості, мотивація навчально-професійної діяльності, смисло-життєві орієнтації, емоційне ставлення і усвідомлена активність у відношенні до майбутньої професії психолога, а також за рівнем розвитку механізмів ідентифікації та рефлексії. Вчена розуміє під терміном «професійна ідентичність» майбутнього психолога єдність уявлень про себе, емоційних переживань і усвідомленої активності, пов'язаних з придбанням професії. Це формує почуття тотожності з самим собою як майбутнім фахівцем [37].

Професійна ідентичність є однією з ключових умов професійного розвитку та реалізації, самовдосконалення та самопізнання в діяльності людини. Ця проблематика привертає все більший інтерес дослідників у сучасному світі. Таким чином, можна зазначити, що професійна ідентичність та її складові є взаємопов'язаними і становлять основу для професійного розвитку особистості (див. рис. 1.5).

Рис. 1.5. Складові професійного ставлення

Численні дослідники, що займаються проблемами професійного становлення, відзначають важливість світу своєї професії як особливої стійкої категоріальної сітки для типізації та інтерпретації професійних завдань. Цей концепт описує комплекс глибинних структур, що відображають ставлення людини до свого оточення і визначають її стиль та спосіб поведінки в життєвих та професійних ситуаціях. Введення поняття «професійна ідентичність» акцентує увагу на соціально-психологічних проблемах спеціаліста, які випливають з професійного середовища. Це включає необхідність приймати самостійні рішення в умовах великої свободи вибору, ефективно виконувати професійні завдання, відповідати вимогам самовизначення у системі соціальних ролей, усвідомлювати власні особливості та здібності з точки зору відповідності власному професійному статусові, а також набувати певну незалежність від впливу оцінок навколишнього середовища [15].

У період навчання у вузі становлення професійної ідентичності піддавалося двом впливам: організаційному та активізуючому, які відповідали двом основним завданням: пізнавальному (навчальному) та

особистісному. Професійна ідентичність психологів характеризується екзистенційним та функціональним злиттям, тобто відповідністю між особистістю та професією. Згідно з поглядами В. П. Черненко, особистість майбутнього психолога неухильно зіткнеться з проблемою відповідності або невідповідності професійним вимогам, нормам, яку вона вирішує у комплексі з іншими проблемами. Крім того, професійна ідентичність визначається такими аспектами, як мотивація досягнення та уникнення невдачі, ціннісними орієнтаціями, ставленням до складних, невизначених ситуацій, загальною невизначеністю, а також елементами соціальної ідентичності. Особистість у контексті професійної підготовки відтворює уявлення, які формуються, про майбутню професію, та здійснює професійне самовизначення [43].

Отже, оптимізація навчального процесу для студентів-психологів та формування їх професійної ідентичності можуть розглядатися як не просто зміни в змісті навчання, а скоріше як підвищення якості освіти, розширення можливостей та розширення змісту навчання. Дослідження процесу формування професійної ідентичності студентів-психологів у ВНЗ може сприяти виправленню недоліків, стимулювати пошук нових цілей та орієнтирів у сфері освіти. Таким чином, вивчення аспектів професійної ідентичності студентів-психологів сприятиме підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців, що позитивно вплине на рівень професіоналізму практикуючих психологів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У теоретичній частині роботи було вивчено розробленість поставленої проблеми у вітчизняній та зарубіжній науці.

Професійна ідентичність – це результат професійного самовизначення індивіда, який усвідомлює свою професію як покликання, що ототожнює себе зі своєю справою і відчуває свою приналежність до професійної спільноти. Важливою характеристикою професійної ідентичності є усвідомлення своєї професійної приналежності та ідентифікація з представниками цієї професії, які володіють визначеними професійними якостями, або з самим собою як з професіоналом на різних етапах професійного розвитку у відповідній соціальній групі. Ця ідентифікація відіграє важливу роль у формуванні та виявленні професійного самовизначення та визначає рівень професійної компетентності.

Професійна ідентичність передбачає функціональне та екзистенційне поєднання людини та професії. Це включає розуміння своєї професії, прийняття себе у професії, вміння добре та з користю для інших виконувати свої професійні функції.

Аналіз теорії та методології щодо професійної ідентичності дозволяє стверджувати, що в майбутнього психолога як фахівця вона виражається у прийнятті відповідних професійних ролей, норм і цінностей, а також у формуванні власного майбутнього. Це є складним та багаторівневим явищем, що має три основних виміри:

– когнітивний компонент, включає розуміння особливостей професійної спільноти та саморозуміння як її члена, ґрунтуючись на професійних характеристиках. основні складові цього компоненту – це розуміння власної особистості, формування образу "я", фахові переконання та знання про професію.

– емоційно-оцінний компонент, включає самооцінку власних професійних властивостей, ставлення до професії та ставлення до себе як до фахівця.

– поведінковий компонент, представляє собою активну діяльність у межах професійної групи, освоєння професійних цінностей та норм, формування перспектив і мети, а також адекватне ставлення до професійного становлення через рефлексію навколишнього життя в цілому.

Цей аналіз розкриває, що професійна ідентичність майбутнього психолога формується через взаємодію цих трьох компонентів, які визначають його сприйняття себе як фахівця та його місце у професійному співтоваристві.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТІВ – ПСИХОЛОГІВ

2.1. Фактори формування професійної ідентичності

Коли мова йде про професійну ідентичність особистості, важливо звернути увагу на їхню професійну орієнтацію ще на етапі старшої школи. За словами Г.О. Балла, теорія, методи та методики професійної орієнтації в Україні та пройшли складний еволюційний шлях.

У 60-х і першій половині 70-х років, під професійною орієнтацією розуміли систему державних заходів, спрямованих на формування у школярів психологічної готовності до вибору професії, враховуючи потреби суспільства та індивідуальні інтереси і здібності учнів. Це визначення, очевидно, акцентує увагу на державному керівництві у процесі підготовки учнів до вибору професії, конкретних галузях та формуванні психологічної готовності до вибору певних професій. В цьому контексті, особистість учня виступає на периферії, а урахування їхньої психологічної структури здійснюється «на основі потреб суспільства», роблячи особистісний аспект другорядним у процесі професійної орієнтації [7].

Науковець зазначає, що українські психологи розробили нову концепцію професійної орієнтації, яка отримала визнання в наукових колах, у навчальній роботі закладів вищої освіти педагогічного та психологічного профілю, а також у практиці професійної орієнтаційної роботи з учнівською молоддю. Ця нова концепція виходить з того, що особистість розглядається перш за все як суб'єкт саморозвитку, а не як об'єкт. Основою формуючих функцій професійної орієнтації стає процес саморозвитку. У цьому контексті особистість у професійній орієнтації виступає як суб'єкт

діяльності, метою якої є підготовка до професійного самовизначення. Засоби професійної орієнтації при цьому стають сприятливими умовами, що стимулюють особистість до професійної діяльності, самопізнання, самокреативності та саморозвитку з метою оптимального вирішення життєвих завдань. Свідоме професійне самовизначення передбачає аналіз суб'єктивних та об'єктивних умов професійного самовизначення, що дозволяє особистості вільно, самостійно приймати рішення щодо конкретного вибору професії або напрямку професійної освіти [33].

Професійна ідентичність визначається прийняттям ціннісних позицій, які характерні для конкретного професійного середовища. Це досягається завдяки рефлексії та самоопису, або, іншими словами, порівнянню зовнішнього та внутрішнього світу як соціального та духовного досвіду особистості. Формування професійної ідентичності відбувається поетапно через тривалий розвиток особистості. Спочатку це навчання, накопичення досвіду та систематизація знань. Далі включається психологічна складова, коли особа уявляє собі майбутню професію. Наступний етап - це саморефлексія, усвідомлення реального стану справ та взаємодія з професійним співтовариством. Формування професійної ідентичності здійснюється у процесі навчання через творчий пізнавальний процес та психологічну підготовку до професійної діяльності. Окрім того, на цей процес впливають саморефлексія, моделювання та наслідування професійних взірців, а також чітке визначення своєї ролі у професійному середовищі [23, с. 96].

За А. С. Борисюк, головна мета досягнення відчуття професійної ідентичності полягає у переході від зовнішніх джерел підтримки та зворотного зв'язку у професійній діяльності до внутрішніх джерел, тобто до самопідтримки. На початковій стадії формування професійної ідентичності підтримку особистості надають родичі та зацікавлені колеги. З часом, індивід може зробити відчуття ідентичності частиною своєї свідомості.

Автор також стверджує, що на формування професійної ідентичності впливають наступні фактори: зростання мотивації до самопізнання, усвідомлення власних потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей, створення позитивних образів і перспектив професійного та особистісного майбутнього, постановка цілей для підтримки і розвитку образу "Я", надання індивіду максимального зворотного зв'язку в його особистісних проявах та професійній поведінці [4].

Згідно з цими чинниками, деякі вчені виокремлюють чотири рівні розвитку професійної ідентичності особистості:

1. Усвідомлення професійних цілей. Цей рівень включає усвідомлення як дальньої, так і найближчої перспективи в професійному житті.

2. Засвоєння основних знань та вимог професії до людини. Особистість засвоює основні знання та вимоги, які ставляться до фахівців у даній області. Вона усвідомлює свої можливості та уявляє процес виконання конкретних професійних завдань, можливо, користуючись зразком.

3. Практична реалізація власних професійних цілей. На цьому рівні особистість активно реалізує свої професійні цілі, виконуючи діяльність самостійно та усвідомлено. Вона формує свій індивідуальний стиль діяльності.

4. Вільне виконання професійної діяльності та вирішення складних професійних задач. На останньому рівні особистість досягає вміння вільно виконувати професійну діяльність та має прагнення до вирішення складних професійних завдань [4].

З огляду на аналізований матеріал, кінцевим виявом професійної ідентичності можна вважати специфічну особистісну властивість, яка проявляється в емоційному стані на різних етапах професійного становлення. Цей стан обумовлений ставленням людини до професійної діяльності та процесу професіоналізації як засобу соціалізації,

самореалізації, задоволення власних амбіцій, а також ставленням до себе як до професіонала. Крім того, професійна ідентичність є складовою частиною професійного зростання суб'єкта і реалізується у формі функціональної системи, спрямованої на досягнення певного рівня професійної майстерності [21].

Ці аспекти підтверджують, що професійна ідентичність передбачає функціональне і екзистенційне об'єднання людини й професії, що виявляється у розумінні своєї професії та прийнятті себе в професії. Як частина професійної свідомості, вона містить ознаки професійної раціональності через знання про професію та оцінювання місця й ролі фахівця в системі процесу та результату роботи.

2.2. Дослідження проявів професійної ідентичності у студентів-психологів

Для діагностики з метою розкриття особливостей формування професійної ідентичності студентів-психологів було використано наступні методики:

1. Методика «Особистісний професійний план» [19].Методика дозволяє вивчати всі основні складові професійного самовизначення, на основі особистого професійного плану можливо виділення рівнів професійної ідентичності.

Здобувачам вищої освіти пропонується анкета, що складається з семи пунктів, відповіді на які дозволяли виявити уявлення респондентів про своїх перспективи особистої професійної діяльності:

1. Головна професійна ціль (мрія).
2. Найближчі професійні цілі.

3. Перерахуйте вимоги, які висуває ваша майбутня професія до людини.

4. Перерахуйте свої можливості для досягнення наміченої цілі.

5. Ваші уявлення про шляхи підготовки для досягнення вибраних цілей.

6. Наявність та обґрунтованість резервного варіанту.

7. Практична реалізація особистого професійного плану. Завдяки даній методиці можна діагностувати уявлення студента про його ближні навчальні цілі, професійні перспективи, шляхах та можливостях їх реалізації.

Усі ці пункти дозволяють валідно діагностувати професійну ідентичність студента. Результати оброблялися за такою схемою. Якщо студент з певному пункту відповідав таким чином, що відбивалася суть питання, і при цьому відповідь стосувалася майбутньої професії респондента, то вона оцінювалася за 1 бал.

Усі отримані відповіді підсумовувалися.

Надалі респонденти ділилися на три категорії, кожна з яких різнилася за ступеня виразності професійної ідентичності студента.

0-2 балів – невиражена, пасивна професійна ідентичність студента (низький рівень розвитку професійної ідентичності);

3-5 балів – середньовиражена професійна ідентичність студента (середній рівень розвитку професійної ідентичності);

6-7 балів – виражена активна професійна ідентичність студента (високий рівень розвитку професійної ідентичності) [19].

Інтерпретація:

1. Невиражена професійна ідентичність. Студент усвідомлює свої далекі та ближні професійні цілі, прагне зрозуміти своє справу і опанувати їх у всіх аспектах, освоїти всі трудові функції. Суб'єкта діяльності можна

охарактеризувати як мріючого, яке тотожність із професією встановлюється в модальності хочу.

2. Виражена пасивна професійна ідентичність. Студент засвоює основні знання, вимоги професії, усвідомлює свої можливості, уявлення про виконання цієї діяльності, існує її за шаблоном; парадигмальне та ситуативне самовизначення. Суб'єкта діяльності можна охарактеризувати як обізнаного, а тотожність з професією встановлюється в модальності «знаю».

3. Виражена активна професійна ідентичність. Студент існує пошук додаткових, індивідуальних шляхів професійної підготовки, що прагне до практичної реалізації обраних професійних цілей, самостійно та усвідомлено виконує діяльність. Відрізняється з самоорганізованістю, формуванням індивідуального стилю діяльності. Студент характеризується як вмілий, а тотожність із професією встановлюється в модальності можу [19].

2. Методика «Мотиви вибору професії» [30].

Ця методика дозволяє визначити провідний тип мотивації під час виборів професії. Текст опитувальника складається з двадцяти тверджень, що характеризують будь-яку професію. Необхідно оцінити, якою мірою кожне з них вплинуло на вибір професії. За допомогою методики можна виявити переважний вид мотивації (внутрішні індивідуально-значущі мотиви, внутрішні соціально-значущі мотиви, зовнішні позитивні мотиви та зовнішні негативні мотиви).

Інструкція: нижче наведено твердження, що характеризують будь-яку професію. Прочитайте та оцініть, наскільки кожне з них вплинуло на ваш вибір професії. Назвіть цю професію, спеціальність. Відповіді можуть бути 5 видів:

дуже сильно вплинуло – 5 балів;

сильно вплинуло – 4 бали;

середньо вплинуло – 3 бали;

слабко вплинуло – 2 бали;

не вплинуло - 1 бал.

Поставте напроти кожного затвердження відповідний вашій відповіді бал.

Внутрішні індивідуально значимі мотиви: 1, 5, 8, 15, 20.

Внутрішні соціально значимі мотиви: 3, 7, 12, 14, 17.

Зовнішні позитивні мотиви: 4, 9, 10, 16, 19

Зовнішні негативні мотиви: 2, 6, 11, 13, 18 [30].

Внутрішні мотиви вибору тієї чи іншої професії - її суспільна та особиста значимість; задоволення, яке приносить робота завдяки її творчому характеру; можливість спілкування, керівництва іншими людьми тощо. Внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, тому на її основі людина працює із задоволенням, без зовнішнього тиску.

Зовнішня мотивація - це заробіток, прагнення престижу, страх осуду, невдачі тощо. Зовнішні мотиви можна поділити на позитивні та негативні. До позитивних мотивів ставляться: матеріальне стимулювання, можливість просування службовими щаблями, схвалення колективу, престиж, тобто. стимули, заради яких людина вважає за потрібне докласти своїх зусиль. До негативних мотивів ставляться на особистість шляхом тиску, покарань, критики, засудження та інших санкцій негативного характеру.

Дослідження показують, що переважання внутрішніх мотивів найефективніше з погляду задоволеності працею та її продуктивності. Те саме можна сказати і щодо позитивної зовнішньої мотивації [30].

3. Методика «Задоволеність професією» [40].

Ця методика дає змогу виявити рівень задоволеності студентів обраною професією шляхом оцінки їхнього погодження чи не погодження з 15 твердженнями, пов'язаними з професійною діяльністю. Після заповнення анкети, результати обробляються відповідно до ключа, що дозволяє визначити кількість набраних балів і зрозуміти рівень емоційної

задоволеності від обраної професії. Ця методика надає можливість отримати кількісні дані для подальшого аналізу і порівняння між студентами, а також для виявлення тенденцій у їхній задоволеності професійним вибором [40].

4. Методика «Вивчення статусів професійної ідентичності» [40].

Опитувальник складається з 20 пунктів, з кожного з яких можливі чотири варіанти відповіді: а, с, d. Уважно прочитай їх і вибери той, який найкраще висловлює твою точку зору. Можливо, якісь варіанти здадуться тобі рівноцінними, проте вибери той, який найбільше відповідає твоїй думці. Запиши номери запитань та вибраний варіант відповіді на кожен із них. Намагайся бути максимально правдивим! Серед відповідей немає «хороших» чи «поганих», тому не намагайся вгадати, яка з них «правильна».

Обробка результатів. Кожен варіант відповіді оцінюється в 1 або 2 бали за однією зі шкал відповідно до наведеного нижче ключа, бали підсумовуються. Чим вище сума балів, набрана вами за кожним із статусів, тим більшою мірою судження про нього застосовні до вас.

Невизначений стан професійної ідентичності. Стан характерний для оптантів, які мають міцних професійних цілей і планів і навіть намагаються їх сформулювати, вибудувати варіанти свого професійного розвитку. Найчастіше цей статус мають підлітки, батьки яких не хочуть або не мають часу проявляти активний інтерес до професійного майбутнього своїх дітей. Такий статус буває і у підлітків, які звикли жити поточними бажаннями, які недостатньо усвідомлюють важливість вибору майбутньої професії.

Сформована професійна ідентичність. Ці оптанти характеризуються тим, що вони готові зробити усвідомлений вибір подальшого професійного розвитку або його зробили. У них є впевненість у правильності прийнятого рішення про їхнє професійне майбутнє. Цей статус мають юнаки та дівчата, які пройшли через «кризу вибору» і самостійно сформували систему знань про себе та про свої професійні цінності, цілі та життєві переконання. Вони

можуть усвідомлено вибудовувати своє життя, бо визначились, чого хочуть досягти [40].

Мораторій (криза вибору). Такий стан характерний для людини, яка досліджує альтернативні варіанти професійного розвитку та активно намагається вийти з цього стану, прийнявши осмислене рішення щодо свого майбутнього. Ці юнаки та дівчата розмірковують про можливі варіанти професійного розвитку, приміряють на себе різні професійні ролі, прагнуть якнайбільше дізнатися про різні спеціальності та шляхи їх отримання. На цій стадії нерідко складаються нестійкі стосунки з батьками та друзями: повне порозуміння може швидко змінюватись нерозумінням, і навпаки. Як правило, більшість людей після «кризи вибору» переходять до стану сформованої ідентичності, рідше до нав'язаної ідентичності.

Нав'язана професійна ідентичність. Цей стан характерний для людини, яка вибрала свій професійний шлях, але зробила це не шляхом самостійних роздумів, а прислухавшись до думки авторитетів: батьків чи друзів. На якийсь час це зазвичай забезпечує комфортний стан, дозволяючи уникнути переживань з приводу власного майбутнього. Але немає жодної гарантії, що обрана таким шляхом професія відповідатиме інтересам та здібностям самої людини. Цілком можливо, що в подальшому житті це призведе до розчарування у зробленому виборі [40].

2.3. Психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту

У емпіричному дослідженні взяли участь 30 здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, з яких 9 осіб третього курсу та 21 особа 4 курсу. Серед них 22 дівчини та 8 хлопців, вік респондентів – від 20 років до 23.

За результатами 4 методик були отримані наступні результати:

1. Результати дослідження за методикою «Особистісний професійний план».

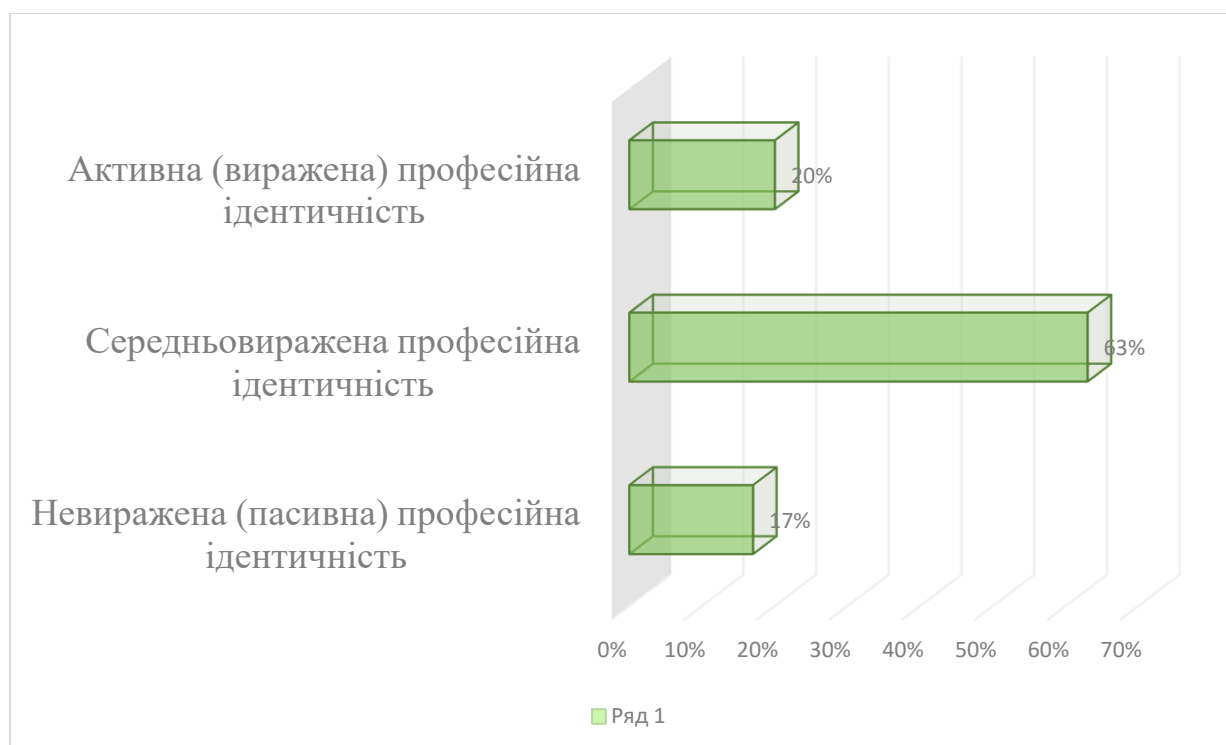
Результати респондентів наведені у таблиці (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Результати дослідження за методикою «Особистісний професійний план»

№	Виразність професійної ідентичності	Відсоткове співвідношення
1	Невиражена (пасивна) професійна ідентичність	17%
2	Середньовиражена професійна ідентичність	63%
3	Активна (виражена) професійна ідентичність	20%

Нижче зведена діаграма результатів дослідження (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. Діаграма результатів дослідження вираження професійної ідентичності

17% респондентів мали невиражену (пасивну) професійну ідентичність, 44% продемонстрували середньовиражену професійну ідентичність, тоді як для 38% характерна активна (виражена) професійна ідентичність.

Ці дані можуть бути пояснені віковими особливостями респондентів. Здобувачі вищої освіти часто переживають кризу ідентичності, коли вирішують питання щодо своєї подальшої професійної кар'єри та становлення. Наявність невираженої (пасивної) професійної ідентичності у 17% учасників може бути пов'язана з професійними сумнівами та не до кінця сформованими професійними цінностями.

Активна (виражена) професійна ідентичність була виявлена у 20% учасників. Цій групі здобувачів вищої освіти вдалося з формуванням цінностей, цілей та переконань до кінця навчання.

2. Результати дослідження за методикою «Мотиви вибору професії».

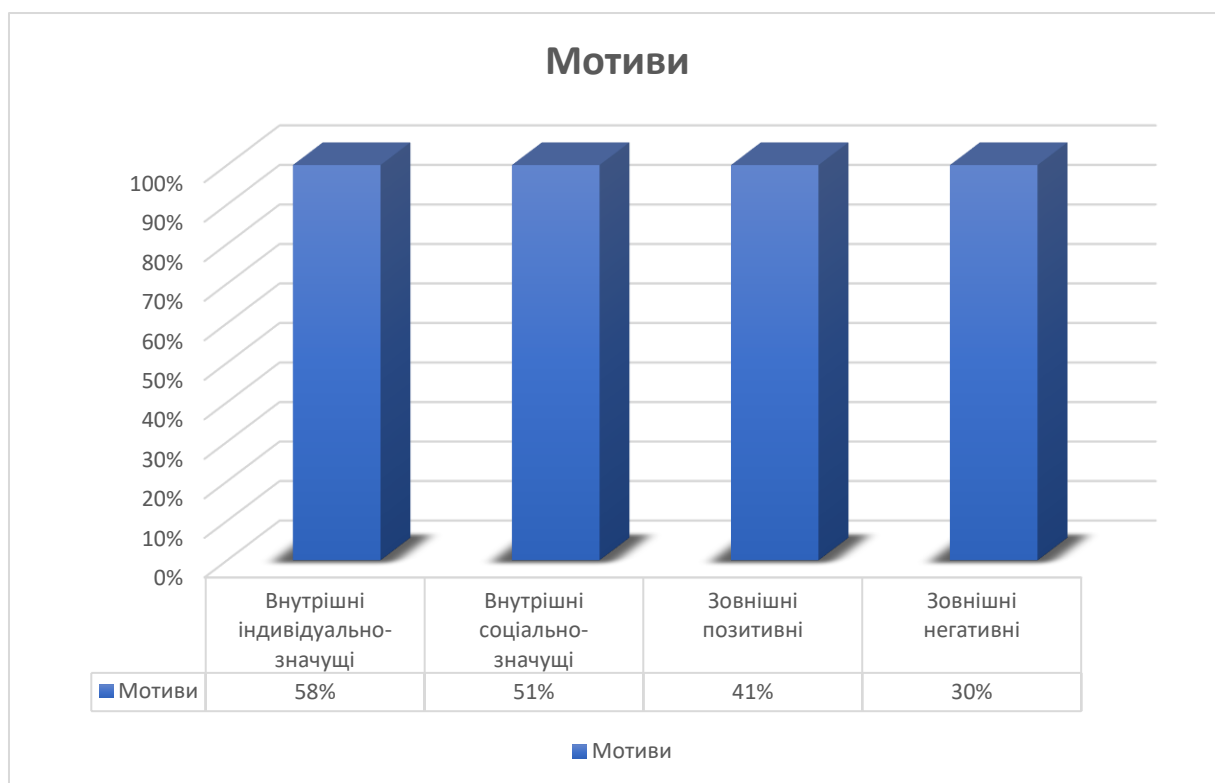
Результати респондентів наведені у таблиці (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Результати дослідження мотивів вибору професії

№	Мотиви	Відсоткове співвідношення
1	Внутрішні індивідуально-значущі	58%
2	Внутрішні соціально-значущі	51%
3	Зовнішні позитивні	41%
4	Зовнішні негативні	30%

Нижче зведена діаграма результатів дослідження (див. рис. 2.2).

Рис. 2.2. Діаграма мотивів вибору професії

Результати дослідження мотивів вибору професії вказують на те, що більшість учасників надають перевагу внутрішнім мотивам, які вони вважають значущими для себе особисто. Це може включати такі аспекти, як особисті інтереси, цінності, прагнення до саморозвитку або власної задоволеності від професійної діяльності.

Зокрема, внутрішні індивідуально-значущі мотиви займають лідируючу позицію, що може свідчити про те, що учасники в основному керуються своїми власними потребами, бажаннями та інтересами у виборі професії.

Також важливим фактором є внутрішні соціально-значущі мотиви, які враховують соціальні аспекти та взаємодію з оточуючим середовищем. Це може включати бажання допомагати іншим, реалізацію себе у певній соціальній ролі або вплив на суспільство через професійну діяльність.

У той же час, зовнішні мотиви, як позитивні, так і негативні, також враховуються, але в меншій мірі. Це може включати фактори, які стосуються

матеріальної винагороди, соціального статусу, зовнішнього впливу або уникнення неприємностей.

Результати дослідження свідчать про те, що при виборі професії психолога важливо враховувати не лише зовнішні фактори, такі як умови праці та рівень заробітної плати, але й внутрішні мотиви, такі як інтерес до сфери діяльності та особисті якості.

3. Результати дослідження за методикою «Задоволеність професією».

Результати респондентів наведені у таблиці (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

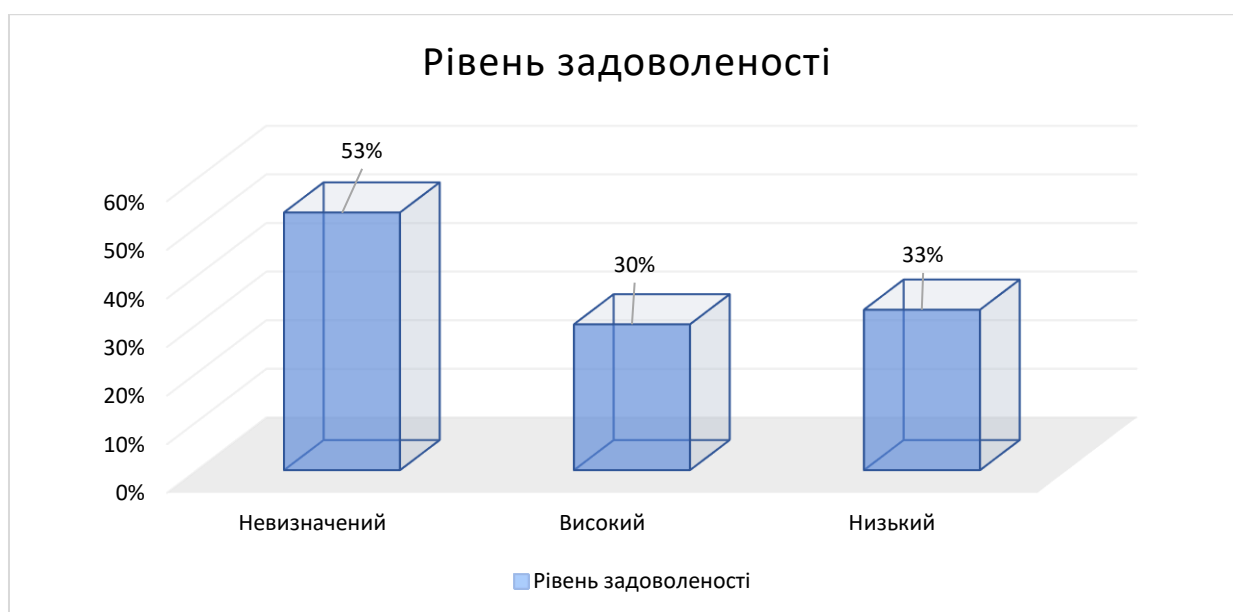
Результати дослідження за рівнем задоволеності професії серед респондентів

№	Респондент	Рівень задоволеності вибору професії		
		Високий	Невизначений	Низький
1	Дар'я Б.		+	
2	Владислава Б.		+	
3	Анастасія З.		+	
4	Аліна С.	+		
5	Марія К.	+		
6	Юлія О.		+	
7	Діана І.		+	
8	Софія Б.		+	
9	Яна Б.		+	
10	Ксенія П.		+	
11	Інна П,			+
12	Поліна В.	+		
13	Володимир В.		+	

Продовж. табл. 2.3

14	Ульяна У.		+	
15	Дарина К.	+		
16	Максим Л.	+		
17	Руслан П.			+
18	Андрій П.		+	
19	Ростислав Ф.		+	
20	Павло Я.	+		
21	Наталія О.	+		
22	Роман. В.	+		
23	Вероніка Л.			+
24	Марія С.			+
25	Вікторія С.		+	
26	Дар'я Ф.		+	
27	Галина Л.		+	
28	Надія Ш.	+		
29	Анжела К.		+	
30	Юрій Б.			+

Нижче зведена гістограма результатів дослідження (див. рис. 2.3).

Рис. 2.3. Діаграма розподілу респондентів за рівнем задоволеності професією

Більшість здобувачів вищої освіти (53%) мають невизначений рівень задоволення від своєї професії. Це означає, що вони можуть відчувати сумніви щодо свого вибору, можливо, переживають страх щодо знаходження місця роботи, рівня заробітної плати та загальних перспектив професійного зростання.

Високий рівень задоволення професією спостерігається у 30% досліджуваних. Це може вказувати на те, що більшість з цієї групи вже мають досвід роботи в цій сфері або навчалися за спеціальністю, який вони знаходять задовольючим. Вони можуть відчувати, що їхнє професійне покликання полягає в цій галузі, і мають намір продовжувати розвиватися в цьому напрямі.

Інші 33 % респондентів виявили низький рівень задоволення від своєї професії. Це може бути наслідком негативного досвіду роботи або невдалих навчальних досягнень, що призвели до розчарування та втрати бажання продовжувати працювати у вибраній сфері.

Загалом, отримані дані за цією методикою показують, що більшість респондентів перебувають у невизначеному стані стосовно своєї професійної задоволеності.

4. Результати дослідження за методикою «Вивчення статусів професійної ідентичності».

Результати респондентів наведені у таблиці (див. табл. 2.4).

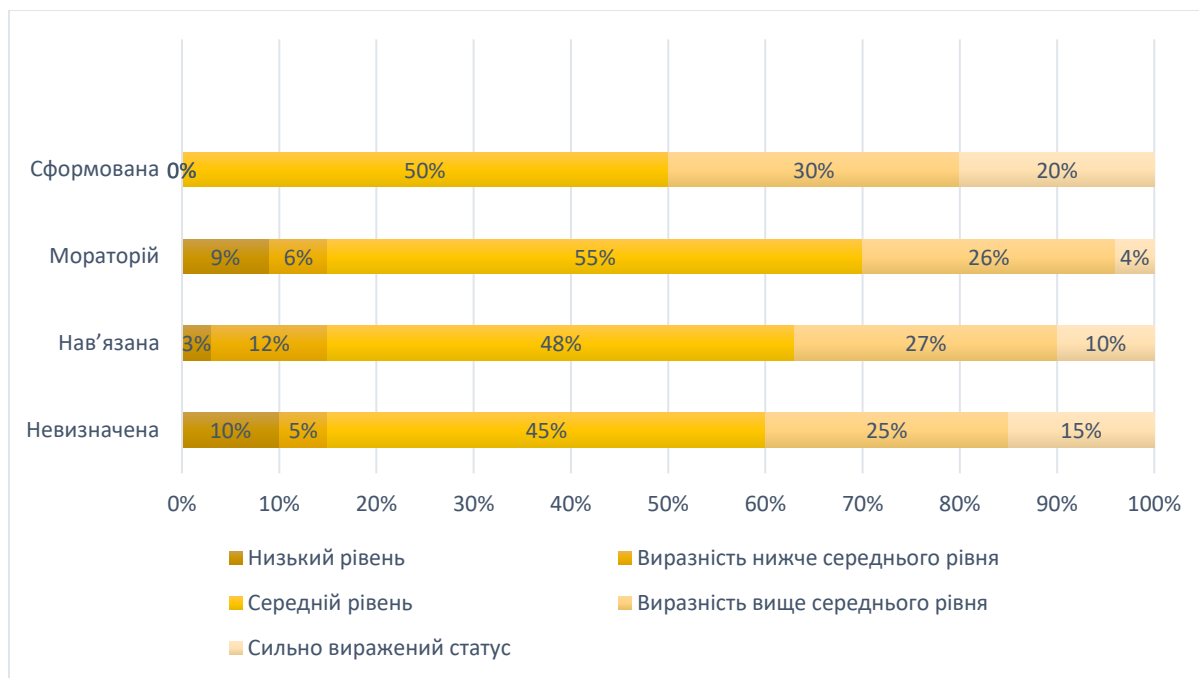
Таблиця 2.4

Результати дослідження статусів професійної ідентичності

Фактори	Низький рівень	Виразність нижче середнього рівня	Середній рівень	Виразність вище середнього рівня	Сильно виражений статус
Невизначена	10%	5%	45%	25%	15%

Нав'язана	3%	12%	48%	27%	10%
Мораторій	9%	6%	55%	26%	4%
Сформована	0%	0%	50%	30%	20%

Нижче зведена гістограма результатів дослідження (див. рис. 2.4).

Рис. 2.4. Гістограма розподілу респондентів за статусами професійної ідентичності

Дослідження показало, що рівень сформованості професійної ідентичності розподіляється наступним чином:

Невизначена ідентичність (15%):

- 10% респондентів не мають чітко сформованого уявлення про себе як про психологів.
- 5% респондентів мають невисоку виразність цього статусу.
- 45% респондентів мають середній рівень виразності невизначеної ідентичності.
- 25% респондентів мають виразність цього статусу вище середнього рівня.
- 15% респондентів мають сильно виражену невизначену ідентичність.

Нав'язана ідентичність (10%):

- 3% респондентів не мають чітко сформованого уявлення про себе як про психологів, але відчувають тиск з боку оточуючих.
- 12% респондентів мають невисоку виразність цього статусу.
- 48% респондентів мають середній рівень виразності нав'язаної ідентичності.
- 27% респондентів мають виразність цього статусу вище середнього рівня.
- 10% респондентів мають сильно виражену нав'язану ідентичність.

Мораторій (4%):

- 9% респондентів не мають чітко сформованого уявлення про себе як про психологів через активний пошук себе та своєї ролі.
- 6% респондентів мають невисоку виразність цього статусу.
- 55% респондентів мають середній рівень виразності мораторію.
- 26% респондентів мають виразність цього статусу вище середнього рівня.
- 4% респондентів мають сильно виражений мораторій.

Сформована ідентичність (20%):

- 0% респондентів не мають чітко сформованого уявлення про себе як про психологів.
- 0% респондентів мають невисоку виразність цього статусу.
- 50% респондентів мають середній рівень виразності сформованої ідентичності.
- 30% респондентів мають виразність цього статусу вище середнього рівня.
- 20% респондентів мають сильно виражену сформовану ідентичність.

Результати дослідження статусів професійної ідентичності молоді показують, що більшість респондентів знаходяться в процесі активного пошуку та дослідження своїх професійних можливостей (мораторій) і мають середній рівень визначеності щодо свого професійного майбутнього. Значна частка молоді також відчуває вплив зовнішніх авторитетів (нав'язана ідентичність), хоча деяка частина робить вибір самостійно. Сформована професійна ідентичність зустрічається у значної частини молоді, яка вже визначилася зі своїм професійним шляхом і впевнена у своєму виборі. Проте, є також частина респондентів, які відчувають значну невизначеність щодо свого професійного майбутнього, що підкреслює важливість підтримки та керівництва у процесі професійного самовизначення.

2.4. Практичні рекомендації щодо розвитку професійної ідентичності у майбутніх психологів в процесі навчальної діяльності

Мета тренінгу: розвиток інноваційного потенціалу особистості та професійної ідентичності здобувачів вищої освіти.

Завдання:

- усвідомлення учасниками свого ставлення та стратегій поведінки у ситуації невизначеності;
- подолання меж ментальних моделей, використання всього інтелектуального та особистісного потенціалу для роботи над завданнями, що потребують творчого вирішення;
- розвиток професійної ідентичності, тобто. вироблення кожним учасником свого професійного стилю, усвідомлення своїх професійних можливостей, визначення шляхів професійного зростання;
- розвиток навичок та умінь управління інноваційним процесом;

- усвідомлення та подолання бар'єрів (когнітивних та особистісних), що перешкоджають актуалізації творчих ресурсів;
- розуміння свого професійного Я, прийняття себе у професії, управління собою у професійних ситуаціях загалом – своїм професійним розвитком.

Тренінгова група складається із 15 осіб. Тривалість одного заняття близько 1ч. 30 хв.

Правила поведінки у групі [42]:

1. Суворе дотримання часу початку занять та тривалості перерви.
2. Вимкнення телефону або переведення його в режим вібродзвінка.
3. Доброзичливе ставлення до кожного учасника групи.
4. Право кожного бути почутим, висловити будь-які свої думки та почуття.
5. Повага до кожної людини, її думки.
6. Уважне, без перебивання, вислуховування кожного учасника (право перебивати є лише у тренера).
7. Щирість та чесність висловлювань та вчинків, прояви почуттів.
8. Активна участь кожного у роботі групи.
9. Право кожного учасника не відповідати на адресовані йому запитання.
10. Прояв взаємодопомоги під час виконання групових завдань.
11. Конструктивна критика, тобто з користю та у поважній формі.
12. Дотримання принципу тут і тепер.
13. Все, що говориться і чується, не виноситься за межі групи (принцип конфіденційності).
14. Я говорю «я», а не «ми» чи «всі» (принцип «я») [42].

Хід заняття:

Вправа 1. Формула моєї особистості (10 хв.) [33].

Ціль: познайомити учасників і створити атмосферу, яка відповідає цілям тренінгу.

Інструкція: Математики схильні описувати всі явища у світі, включаючи предмети, за допомогою формул. Для нашого знайомства пропоную на час перетворитися на математиків. Назвіть своє ім'я та озвучте формулу, яка, на вашу думку, найкраще описує вашу особистість.

Це завдання може викликати певні труднощі у деяких учасників, можлива розгубленість, запитання та прохання навести приклад. У таких випадках ведучий повинен підтримувати невизначеність ситуації. Не варто наводити приклади, краще зазначити, що мова математичних описів дуже багата, і кожен має можливість створити власний розділ математики [33].

Вправа 2. Білий лист (15 хв.) [20].

Ціль: допомогти учасникам усвідомити своє ставлення до ситуації невизначеності.

Інструкція для ведучого:

Роздайте учасникам, які сидять у колі, по чистому аркушу паперу формату А4. Це робиться мовчки. Після цього протягом 5-10 хвилин ведучий повинен зберігати повне мовчання, просто спостерігаючи за реакцією учасників. Корисно записати цю вправу на відео, щоб потім учасники могли краще зрозуміти та усвідомити свою поведінку і емоційний стан у ситуації повної невизначеності.

Питання для обговорення:

- Що ви відчували під час виконання вправи?
- Які виникали думки, бажання, спонукання?

Учасники мають усвідомити, що ситуація невизначеності є нормальною і необхідною складовою нашого життя. Вона повинна виступати як стимул до дії, а не ставати перешкодою. Все залежить від нашого ставлення до цієї ситуації. Чи ми не звикли постійно отримувати інструкції від інших? [20].

Вправа 3. Людина на своєму місці (30 хв.) [22].

Мета: самостійний аналіз переваг та недоліків студентських і професійних ролей.

Інструкції:

1. Поділ на команди: Учасники діляться на дві команди. Одна команда представляє студентів, інша — професіоналів.

2. Роздача матеріалів: Кожній команді видається аркуш формату А4.

Завдання для команд:

Команда здобувачів вищої освіти: малює картину на тему «Чудова пора студентства» і перераховує 6 атрибутів студентського життя, підкреслюючи найважливіший [22].

Команда професіоналів: малює картину на тему «Чудова пора професійної зрілості» і перераховує 6 атрибутів професійного життя, підкреслюючи найважливіший.

Час на виконання: 15-20 хвилин.

3. Обмін листами: Команди обмінюються листами.

4. Другий етап завдання: На зворотному боці аркуша кожна команда малює 6 мінусів відповідного вікового періоду і підкреслює найголовніший мінус.

Обговорення:

– Кожна команда представляє свою творчість і обговорює переваги та недоліки своєї ролі.

– Ведучий запитує учасників, у якому віці вони готові відмовитися від переваг студентства і прийняти роль професіонала.

– Ведучий також просить студентів вказати свої особистісні якості, які допоможуть їм досягти успішної професійної зрілості.

Індивідуальне завдання:

- Кожен учасник на своєму аркуші пише вік, у якому, на його думку, переваги студентства стануть менш значущими, і пояснює чому.
- Перераховує свої професійно важливі якості.
- Учасники по черзі зачитують свої думки.

Підсумки:

- Ведучий підсумовує, що найбільше приваблює учасників у період студентства і що — у період професійної зрілості.
- Відзначає, який вік і які якості учасники найчастіше згадували [22].

Вправа 4. Кадрова довідка (25 хв.) [26].

У сучасний час багато організацій створюють свої власні кадрові бази даних для збору потрібної інформації. Це важливо для ефективної реклами та приваблення кадрів. Кожен спеціаліст має вміти грамотно скласти кадрову довідку та заповнити необхідні кадрові документи. З цією метою студентам пропонується розробити інформаційний профіль про себе для включення у «банк даних» кадрового центру.

Після цього експерти (голова фірми та адвокат) обговорюють результати і вибирають трьох претендентів, обґрунтовуючи свій вибір. Далі усі студенти приєднуються до обговорення.

Після обговорення викладач надає рекомендації щодо складання власного профілю. Кадрова довідка має дати уявлення про можливості кандидата, його освіту, досвід роботи, технічні навички та особистісні якості. Вона має бути короткою, займати одну сторінку, і мета - здобути позитивну реакцію потенційного роботодавця.

Написання супровідного листа може бути важливим, оскільки він повинен бути переконливим та професійним. В ідеалі, він має зробити вас видатнішим, ніж інших претендентів і підкреслити вашу відмінність. Для різних організацій необхідно писати різні листи з урахуванням їхньої

специфіки. Лист містить опис посади, пробуджує інтерес, дає уявлення про вашу кваліфікацію та способи зв'язку з вами [26].

Вправа 5. Позитивне Я (10 хв.) [31].

Учасники мають за 5 хвилин розповісти про свої переваги як особистості і професіонала без жодних зупинок. Якщо хтось у змозі, він може допомогти іншим у групі, щоб продовжити розповідь про їх переваги. Якщо комусь важко, розповідати, то наступний учасник бере слово. Головна мета - підтримувати інших у розповіді про їхні переваги, а не допускати падіння настрою. Кожен має згадати про свої успіхи у навчанні, практиці та роботі, про те, що в нього добре виходить [31].

Вправа 6. Професійний портрет (10 хв.) [26].

У цій вправі кожен учасник сідає перед групою, яка намагається описати його професійне майбутнє через 20 років. Мета полягає в тому, щоб розвивати уявлення про майбутнє та формувати позитивне уявлення про себе і свій професійний шлях. Після опису кожен учасник має обговорити, наскільки сподобався йому його професійний портрет і з яких конкретних причин [26].

Вправа 7. Усі в мене в руках. (15 хв) [41].

У цій вправі кожному учаснику видається аркуш паперу формату А4. На аркуші обводиться долоня, і на кожному пальці записуються відповіді на певні питання:

1. Великий палець – над цим я хотів би ще попрацювати.
2. Вказівний палець – тут мені було дано конкретні вказівки.
3. Середній палець – це мені зовсім не сподобалося.
4. Безіменний палець – я почуваюся.
5. Мізинець – Мені тут не вистачало.

Відповіді не обговорюються. Тренер або інші учасники можуть задавати уточнюючі питання [41].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Аналіз теорії та методології щодо професійної ідентичності дозволяє стверджувати, що в майбутнього психолога як фахівця вона виражається у прийнятті відповідних професійних ролей, норм і цінностей, а також у формуванні власного майбутнього. Це є складним та багаторівневим явищем, що має три основних виміри:

– когнітивний компонент: включає розуміння особливостей професійної спільноти та саморозуміння як її члена, ґрунтуючись на професійних характеристиках. основні складові цього компоненту - це розуміння власної особистості, формування образу "я", фахові переконання та знання про професію.

– емоційно-оцінний компонент: включає самооцінку власних професійних властивостей, ставлення до професії та ставлення до себе як до фахівця.

– поведінковий компонент: представляє собою активну діяльність у межах професійної групи, освоєння професійних цінностей та норм, формування перспектив і мети, а також адекватне ставлення до професійного становлення через рефлексію навколишнього життя в цілому.

Цей аналіз розкриває, що професійна ідентичність майбутнього психолога формується через взаємодію цих трьох компонентів, які визначають його сприйняття себе як фахівця та його місце у професійному співтоваристві.

Проведено емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх психологів, та представлені наступні результати. Результати дослідження мотивів вибору професії вказують на те, що більшість учасників надають перевагу внутрішнім мотивам, які вони вважають значущими для себе особисто. Це може включати такі аспекти, як особисті

інтереси, цінності, прагнення до саморозвитку або власної задоволеності від професійної діяльності.

Зокрема, внутрішні індивідуально-значущі мотиви займають лідируючу позицію, що може свідчити про те, що учасники в основному керуються своїми власними потребами, бажаннями та інтересами у виборі професії.

Результати дослідження статусів професійної ідентичності молоді показують, що більшість респондентів знаходяться в процесі активного пошуку та дослідження своїх професійних можливостей (мораторій) і мають середній рівень визначеності щодо свого професійного майбутнього. Значна частка молоді також відчуває вплив зовнішніх авторитетів (нав'язана ідентичність), хоча деяка частина робить вибір самостійно. Сформована професійна ідентичність зустрічається у значної частини молоді, яка вже визначилася зі своїм професійним шляхом і впевнена у своєму виборі. Проте, є також частина респондентів, які відчувають значну невизначеність щодо свого професійного майбутнього, що підкреслює важливість підтримки та керівництва у процесі професійного самовизначення.

Розроблено практичні рекомендації щодо розвитку професійної ідентичності у студентів-психологів. Мета тренінгу – розвиток інноваційного потенціалу особистості та професійної ідентичності здобувачів вищої освіти.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано наукову літературу з проблеми дослідження. Професійна ідентичність – це результат професійного самовизначення індивіда, який усвідомлює свою професію як покликання, що ототожнює себе зі своєю справою і відчуває свою приналежність до професійної спільноти. Важливою характеристикою професійної ідентичності є усвідомлення своєї професійної приналежності та ідентифікація з представниками цієї професії, які володіють визначеними професійними якостями, або з самим собою як з професіоналом на різних етапах професійного розвитку у відповідній соціальній групі. Ця ідентифікація відіграє важливу роль у формуванні та виявленні професійного самовизначення та визначає рівень професійної компетентності.

Професійна ідентичність передбачає функціональне та екзистенційне поєднання людини та професії. Це включає розуміння своєї професії, прийняття себе у професії, вміння добре та з користю для інших виконувати свої професійні функції.

2. Аналіз теорії та методології щодо професійної ідентичності дозволяє стверджувати, що в майбутнього психолога як фахівця вона виражається у прийнятті відповідних професійних ролей, норм і цінностей, а також у формуванні власного майбутнього. Це є складним та багаторівневим явищем, що має три основних виміри:

– когнітивний компонент: включає розуміння особливостей професійної спільноти та саморозуміння як її члена, ґрунтуючись на професійних характеристиках. основні складові цього компоненту - це розуміння власної особистості, формування образу "я", фахові переконання та знання про професію.

– емоційно-оцінний компонент: включає самооцінку власних професійних властивостей, ставлення до професії та ставлення до себе як до фахівця.

– поведінковий компонент: представляє собою активну діяльність у межах професійної групи, освоєння професійних цінностей та норм, формування перспектив і мети, а також адекватне ставлення до професійного становлення через рефлексію навколишнього життя в цілому.

Цей аналіз розкриває, що професійна ідентичність майбутнього психолога формується через взаємодію цих трьох компонентів, які визначають його сприйняття себе як фахівця та його місце у професійному співтоваристві.

3. Проведено емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх психологів, та представлені наступні результати. Результати дослідження мотивів вибору професії вказують на те, що більшість учасників надають перевагу внутрішнім мотивам, які вони вважають значущими для себе особисто. Це може включати такі аспекти, як особисті інтереси, цінності, прагнення до саморозвитку або власної задоволеності від професійної діяльності.

Зокрема, внутрішні індивідуально-значущі мотиви займають лідируючу позицію, що може свідчити про те, що учасники в основному керуються своїми власними потребами, бажаннями та інтересами у виборі професії.

Результати дослідження статусів професійної ідентичності молоді показують, що більшість респондентів знаходяться в процесі активного пошуку та дослідження своїх професійних можливостей (мораторій) і мають середній рівень визначеності щодо свого професійного майбутнього. Значна частка молоді також відчуває вплив зовнішніх авторитетів (нав'язана ідентичність), хоча деяка частина робить вибір самостійно. Сформована професійна ідентичність зустрічається у значної частини

молоді, яка вже визначилася зі своїм професійним шляхом і впевнена у своєму виборі. Проте, є також частина респондентів, які відчують значну невизначеність щодо свого професійного майбутнього, що підкреслює важливість підтримки та керівництва у процесі професійного самовизначення.

4. Розроблено практичні рекомендації щодо розвитку професійної ідентичності у студентів-психологів. Мета тренінгу – розвиток інноваційного потенціалу особистості та професійної ідентичності здобувачів вищої освіти. Метою тренінгу є розвиток інноваційного потенціалу особистості та професійної ідентичності здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрушко Я. С. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності у процесі професіоналізації особистості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна, 2013. Вип. 1. С. 215–223
2. Антонова Н. О. Психологічні детермінанти готовності до професійної діяльності психолога. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського, 2011. Вип. 6. С. 26-36.
3. Бабічев О.І., Хриков Є.М., Ржевська Г.В. та ін Система виховної роботи у вищому навчальному закладі. Виховна робота в сучасному вищому навчальному закладі : метод. посіб. Луганськ. 2000. С. 10-18
4. Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціальнопсихологічний аналіз: монографія. Чернівці: Книги XXI, 2010. 440 с.
5. Бохонкова Ю. О. Особистісні чинники соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов вищих навчальних закладів: Дис. канд. психол. наук: 19.00.05. Луганськ, 2005. 207 с
6. Бохонкова Ю. О. Психологічні умови професійного самовизначення старшокласників на сучасному етапі розвитку суспільства. Актуальні проблеми психології, 2015. Т. 6. №10. С. 14–21.
7. Брюханова Н. Г. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2007. № 4. С. 40–49
8. Вірна Ж. П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога: монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2003. 320 с.

9. Грінченко О. М. Когнітивні особливості професійного самовизначення студентів-психологів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2018. 238 с.
10. Долінська Ю. Г. Особистісне зростання практичного психолога в процесі його професійної підготовки. Психологія. 1998. №1. С. 357-364
11. Дружиніна І. А. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2009. 239 с
12. Ерік Фромм. Мати чи бути? / Пер. з нім. О. Михайлова та А. Буряк. Київ: «Український письменник», 2010. 222 с.
13. Єгорова Є. В. Структура професійної ідентичності особистості: експериментальне дослідження. Наук. зап. Ін-ту психології імені Г.С.Костюка АПН України. 2006. Вип. 30. С.350-360
14. Зливков В. Л. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології. Соціальна психологія. 2006. No 5 (19). С. 128-137.
15. Іванова І. Ф. Професійна ідентичність та практична підготовка студентів-психологів. Психологічні науки. 2017. №9. С. 118-122
16. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.
17. Лукіяничук А. М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Вип. 7. К., 2010. С. 370–380.
18. Лукомська С. О. Термінологічні аспекти професійної ідентичності. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського : зб. наук. праць. Т. 2. Вип. 11 (99). Миколаїв, 2013. С. 184–187.

19. Максименко С. Д. Основні методи дослідження особистості та категорія нужди. Проблеми сучасної психології: (зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України) : статті / [за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої] – Вип. 23. – Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 2014. С. 7–18

20. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. К.: НДПІ, 1990. 240 с.

21. Матеюк О. А. Психологічні особливості професійної ідентичності майбутніх суб'єктів праці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. Вип. 1. С. 131–140

22. Мачинська Н. І. Психологічна компетентність – необхідна складова професійної компетентності майбутнього фахівця. Інженерні та освітні технології в електротехнічних і комп'ютерних системах. 2013. № 1(1). С. 125-130.

23. Москаль Ю. В. Ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу. Психологія і суспільство. 2006. № 1. С. 96-112.

24. Музичко Л. В. Формування професійної ідентичності як освітнє завдання вищої школи. Університетська кафедра. 2017. №6. С.231-242.

25. Орешета Ю. В. «Ідентифікація» та «професійна ідентифікація»: теоретична інтерпретація понять. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 58. С. 104–112

26. Освітні технології: Навчально-методичний посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Ломбарський та ін. ; за ред. О.М. Пехоти. К.: А. С. К. 204. 256 с.

27. Остапенко І. В. Аналіз особливостей професійної ідентифікації як типу особистісної активності. Українська психологія: сучасний

потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань (25 вересня 1996 р.) : у 3-х тт. Київ : ДОК-К, 1996. Т. II. С. 294-299.

28. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : [монографія]. К. : ПП «Золоті Ворота». 2012. 463 с

29. Павлюк М. М. Теоретичний аналіз проблеми ідентифікації у професійному становленні вчителя основної школи. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Т. X. Ч. 3. Київ, 2008. С. 367–373

30. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. К.: Кондор, 2011. 628 с.

31. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: Монографія. К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. 295 с.

32. Попіль М. І. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх медсестер: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Івано-Франківськ. 2009. 20 с

33. Професійна діагностика / Упорядник Т. К. Гончаренко. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. 120 с

34. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3 / [укладачі : Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 88 с

35. Психофізіологічне забезпечення готовності студентів до педагогічної діяльності: Монографія / За ред. О.М. Кокуна. – К.: Педагогічна думка, 2008. 296 с

36. Радчук Г. К. Підготовка особистості майбутнього практичного психолога. Практична психологія та соціальна робота. К., 2003. № 4. С. 18–20

37. Савчук З. О. Психологічні особливості професійної ідентичності майбутнього психолога в аспекті його професіоналізації. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 5 (59). С.175-184.

38. Сопілко Н. В. Особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Хмельницький. 2008. 20 с

39. Н. В. Старовойтенко, В. І. Осипенко, І. А. Чемерис, Л. І. Білик Психологія і педагогіка вищої школи : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси, 2017. 322 с.

40. Сургунд Н. А. Психодіагностика професійної придатності майбутнього практичного психолога: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 2004. 22 с

41. Тавровецька Н. І. Різні підходи до дослідження складових Я-образу особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2011. № 10. С. 74-79.

42. Філіпчук Г. Г. Національна освіта: особистість і суспільство : зб. наук. пр.; [літ. ред. В. Джуран]. Чернівці : Зелена Буковина, 2013. 843 с

43. Черненко В. П. Професійна ідентичність студентів старших курсів.– Наука і освіта. 2016. №2-3. С.191-195

44. Чернілевський Д. В. Педагогіка та психологія вищої школи : навч. посібник. Вінниця : Вінницький соціально-економічний інститут університету «Україна». 2006. 402 с

45. Шевченко Н. Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07. Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 2006. 32 с.

46. Adamek R. L. Social Structure, Identification and Change in Treatment-Oriented Institution. Socialization. Chicago, 1971. P. 162–188.
47. Argyle M. The social psychology of work. L.: Allen Lane, 1972. 291 p
48. Furnham A., Bochner S. Social difficulty in a foreign culture : an empirical analysis of culture shock. Oxford, 1982
49. Kirkwood M., Christie D. The role of teacher research in continuing professional development // British Journal of Educational Studies. – 2006. – Vol. 54. – № 4. – P. 429 – 448
50. Lenz E .R. Self-efficacy in nursing: research and measurement perspectives. – Springer Publishing Company, NY . 2001. 116 p
51. Payne B. R. In the zone: Flow state and cognition in older adults. Psychology and and Aging, 2011. –Vol.26. P.738–743
52. Thacker, N.E., & Diambra, J.F. (2019). Parallel Process of Professional Identity Development during Clinical Supervision. Journal of Counselor Preparation and Supervision, 12(3).
53. Zwingmann C. A. A., Gunn A. D. G. Uprooting and health: psychosocial problems of students from abroad. – Geneva, 1983.

Додаток А**Стимульний матеріал до методики «Особистісний професійний план»**

Інструкція: заповніть анкету, що стосується перспектив вашої особистої

професійної діяльності (особистих планів):

1. Головна професійна ціль (мрія);
2. Близькі професійні цілі;
3. Перерахуйте вимоги, які висуває ваша майбутня професія до людини;
4. Перерахуйте свої можливості для досягнення поставленої мети;
5. Ваші уявлення про шляхи підготовки для досягнення обраних цілей;
6. Наявність та обґрунтованість резервного варіанту;
7. Практична реалізація особистого професійного плану.

Обробка даних.

Результати обробляються за такою схемою. Якщо студент з певному пункту відповідав таким чином, що відображалася суть питання, та при цьому відповідь стосувалася майбутньої професії респондента, то вона оцінювалася в 1 бал. Усі отримані відповіді підсумовуються.

Додаток Б**Стимульний матеріал до методики «Мотиви вибору професії»**

Інструкція. Нижче наведені твердження, які характеризують будь-яку професію. Прочитай твердження та оціни, якою мірою кожне із поданих нижче тверджень вплинуло на твій вибір професії, за наступною шкалою: “5” – дуже сильно вплинуло; “4” – сильно вплинуло; “3” – посередньо вплинуло, “2” – слабо вплинуло, “1” – ніяк не вплинуло.

Бланк тверджень

1. Вимагає спілкування з різними людьми.
2. Подобається батькам.
3. Передбачає високе почуття відповідальності.
4. Вимагає переїзду на нове місце проживання.
5. Відповідає моїм здібностям.
6. Дозволяє обмежитись набутою освітою.
7. Дає можливість приносити людям користь.
8. Сприяє розумовому та фізичному розвитку.
9. Є високооплачуваною.
10. Дозволяє працювати недалеко від дому.
11. Є престижною.
12. Дає можливість для зростання професійної майстерності.
13. Єдиний можливий варіант у обставинах, що склались.
14. Дозволяє реалізувати здібності до керівної роботи.
15. Є привабливою.
16. Є близькою до будь-якого предмету.
17. Дозволяє відразу отримати гарний результат праці для інших.
18. Її вибрали мої друзі.
19. Дозволяє використання професійних вмінь поза роботою.
20. Дає великі можливості для прояву творчості.

Додаток В**Стимульний матеріал до методики «Задоволеність професією»**

1. Найважливіша для суспільства професія - "А" (1)
2. Робота з людьми - "А" (2)
3. Робота вимагає творчого підходу - "А" (3)
4. Робота не викликає перевтоми - "А" (4)
5. Велика зарплатня - "А" (5)
6. Можливість самовдосконалення - "А" (6)
7. Робота відповідає моїм здібностям - "А" (7)
8. Робота відповідає моєму характеру - "А" (8)
9. Невеликий робочий день - "А" (9)
10. Відсутність частого контакту з людьми - "А" (10)
11. Можливість досягти соціального визнання, поваги - "А" (11)
12. Інші фактори - залежить від конкретних обставин і може бути різним для кожної професії.

Додаток Г

Стимульний матеріал до методики «Вивчення статусів професійної ідентичності»

1. Мене не турбує моє професійне майбутнє.

а) Згоден: ще не настав час вирішувати, де мені далі вчитися чи працювати.

б) Я впевнений, що мої батьки допоможуть мені в професійному майбутньому.

с) Згоден, тому що я вже давно все вирішив щодо свого професійного майбутнього, і ні сенсу турбуватися.

д) Не згоден, адже якщо про майбутнє не турбуватися зараз, потім буде занадто пізно.

2. Мені важко ухвалити рішення, куди піти отримувати подальшу освіту.

а) Згоден, тому що мене цікавить відразу кілька спеціальностей, які хотілося б здобути.

б) Згоден, тому я краще прислухаюся до думки авторитетної людини (батька, гарного знайомого, друга).

с) Не згоден, я вже прийняв рішення про те, де я навчатимусь чи працюватиму надалі. д) Не згоден, оскільки поки що не замислювався над цією проблемою.

3. Я регулярно вивчаю попит на представників тієї спеціальності, яку планую отримати.

а) Згоден, адже від попиту на ринку праці залежить, яку спеціальність я виберу.

б) Не згоден, оскільки батьки знають краще, яку спеціальність мені запропонувати.

с) Не згоден, оскільки час аналізувати попит на професії ще настав.

Продовження Додатку Г

d) Не згоден, я вже вирішив, що все одно отримаю ту спеціальність, яку я хочу.

4. Я досі не обговорював із батьками свої майбутні професійні плани.

a) Згоден, тому що моїми батьками вже давно вирішено, ким я буду, і зі мною не радилися але це питання.

b) Не згоден, мої батьки якраз постійно зі мною обговорюють мої професійні уподобання.

c) Згоден, у нас у сім'ї не прийнято обговорювати мої професійні плани.

d) Не згоден, ми з батьками давно все обговорили, і я прийняв рішення щодо своєї майбутньої професії

5. Мої батьки вибрали мені майбутню спеціальність.

a) Згоден, і треба визнати, що вони взагалі краще за мене розбираються в цьому питанні.

b) Не згоден, але ми регулярно обговорюємо питання моєї майбутньої спеціальності.

c) Не згоден, оскільки батьки не втручаються у мої проблеми з вибором професії.

d) Не згоден, оскільки вибір спеціальності був скоріше моїм самостійним рішенням, ніж їх.

6. Мені добре зрозумілі свої майбутні професійні плани.

a) Згоден, оскільки побудувати їх мені допомогли батьки (знайомі), які є фахівцями у цій професійній галузі.

b) Згоден, оскільки я побудував їх самостійно, ґрунтуючись на власному життєвому досвід.

c) Не згоден, оскільки у мене поки що відсутні професійні плани.

d) Не згоден, але саме зараз я намагаюся побудувати ці професійні плани.

Продовження Додатку Г

7. На мої професійні цілі дуже впливає думка моїх батьків.

a) Не згоден, у моїх батьків ніколи не виникало бажання ставити мені професійні цілі.

b) Згоден, оскільки мої батьки з дитинства говорили мені, ким я маю стати.

c) Згоден, цілі ще сформульовані слабо, але остаточне рішення буде все-таки прийнято мною, а чи не батьками.

d) Згоден, оскільки батьки, звичайно, взяли участь в обговоренні цього питання, але все-таки рішення вже ухвалено мною самостійно.

8. Думаю, мені ще зарано замислюватися над питаннями побудови своєї кар'єри.

a) Згоден, оскільки моя кар'єра все одно залежатиме від вирішення моєї сім'ї.

b) Згоден, мені й раніше у житті не доводилося стикатися з питаннями побудови кар'єри.

c) Не згоден, вже настав той момент, коли потрібно вибирати напрямок своєї подальшої кар'єри.

d) Не згоден, я вже давно і точно вирішив, яким чином я буду вибудовувати свою кар'єру.

9. Вже точно вирішено, яку спеціальність хочу отримати після закінчення школи.

a) Не згоден, тому що я ще не думав про свою конкретну спеціальність.

b) Згоден, і я можу точно назвати навчальний заклад та спеціальність, яку я отримаю.

c) Згоден, тому що мої батьки вже повідомили мені, на кого і де я далі вчитимуся.

d) Не згоден, мені важко зрозуміти, яка спеціальність підходить саме мені.

Продовження Додатку Г

10. Друзі радять мені, яку освіту краще здобути.

a) Згоджуюся, ми з ними часто обговорюємо це питання, але я намагаюся будувати свої професійні плани самостійно.

b) Згоден, і я збираюся разом з другом отримати однакову освіту, прислухавшись до його думці.

c) Не згоден, оскільки обмірковувати свою майбутню кар'єру нам із друзями ніколи, у нас є багато цікавіших справ.

d) Не згоден, я вже ухвалив рішення щодо свого майбутнього, без допомоги друзів.

11. Для мене не важливо, де саме навчатися надалі. a) Згоден, тому що для мене головне — здобути спеціальність, про яку давно мрієш, а не конкретне місце навчання.

b) Згоден, оскільки впевнений, що батьки все одно «влаштують» мене на хорошу роботу після навчання.

c) Згоден, оскільки професійне навчання – не головне у житті.

d) Не згоден, оскільки від вибору навчального закладу залежить якість моєї освіти.

12. Я боюся без поради своїх батьків приймати відповідальні рішення щодо моєї подальшої професійної діяльності.

a) Згоден, я роблю спроби зорієнтуватися у професійному житті, але поки що важко вибрати щось одне.

b) Не згоден, тому що мої батьки все одно не хочуть і не можуть мені нічого порадити.

c) Згоден, оскільки мої батьки з дитинства допомагають мені, контролюючи багато подій у моєму житті, у тому числі й щодо вибору професії.

d) Не згоден, свої рішення але з цього питання я вже прийняв абсолютно самостійно.

Продовження Додатку Г

13. Я не часто думаю про своє професійне майбутнє.

- a) Не згоден, над цією проблемою я думаю досить часто.
- b) Згоден, тому що я знаю, що мої батьки зроблять так, щоб у мене в житті все влаштувалося чудово.
- c) Згоден, думаю мені ще рано над цим розмірковувати.
- d) Згоден, тому що я все вже вирішив для себе і зараз концентрую свою увагу на інших проблемах